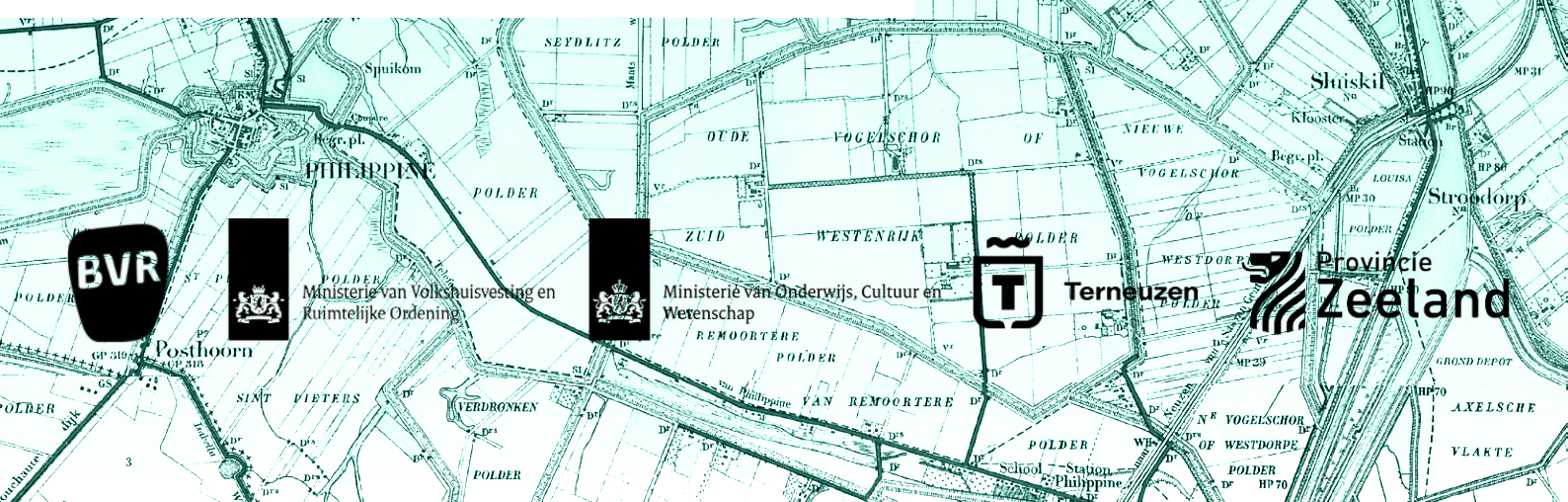


Werkplaats NSPD - Terneuzen

Februari 2026



BVR

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Terneuzen

Provincie Zeeland

Voorwoord Ministerie VRO & OCW

(NOVEX-)Gebieden waar sprake is van een complexe stapeling van ruimtelijke en maatschappelijke opgaven vragen om een aanvullende, integrale aanpak. De werkplaatsen bieden ruimte aan betrokken partijen om met inzet van ontwerpkracht en het voeren van een brede maatschappelijke dialoog, goed onderbouwde keuzes te maken. Keuzes met oog voor ruimtelijke kwaliteit én met oog voor de verbinding tussen het fysieke en sociale domein.

Werkplaatsen zijn een samenwerking tussen het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (VRO) en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Ze worden uitgevoerd binnen de kaders van de Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp (ARO) en de Ontwerpagenda.

Met de werkplaatsen creëren we een tussenruimte waarin vraagstukken samen met andere (semi)overheidslagen—zoals gemeenten, provincies en waterschappen—en relevante stakeholders worden verkend. Vanuit verschillende perspectieven en belangen onderzoeken we toekomstmogelijkheden. Deze tussenruimte schept de voorwaarden om ieders kracht te benutten, samen te leren en collectieve kennis te in te zetten, waardoor onverwachte verbanden en nieuwe oplossingen kunnen ontstaan.

Een dergelijke tussenruimte op lokaal niveau is nodig omdat samenwerkende partijen vaak verschillende beelden, waarden, perspectieven, kennis en ervaringen hebben met betrekking tot de opgave. Structurele maatschappelijke, institutionele en ruimtelijke uitdagingen vragen om lokaal verankerde en gezamenlijk gedragen interventies. Om te komen tot dergelijke fundamentele veranderingen is een voortdurende wisselwerking nodig tussen de inhoud van de opgave en de individuele waarden en motivaties van overheid, burgers en stakeholders.

Om dit voor elkaar te krijgen wordt in een werkplaats gewerkt aan passende en effectieve interventies die samen een beweging in gang zetten en handvatten om het proces op de lange termijn op koers te houden en om zowel de opgaven als de betrokken partijen blijvend met elkaar te verbinden.

In 2025 zijn er vier werkplaatsen georganiseerd in de Kraag van Utrecht (onderdeel van de Hollandse Waterlinie), Fellenoord in Eindhoven (NOVEX-gebied Stedelijk Brabant), NOVEX-gebied North Sea Port District in Zeeland en de Wieringermeer in Noord-Holland aan het IJsselmeer.

Hoofd afdeling Ruimtelijk Ontwerp en Advies
Ministerie van VRO

Hoofd afdeling Creatieve Industrie
Ministerie van OCW

Voorwoord kernteam

Voor u ligt de rapportage van de Werkplaats North Sea Port District – Terneuzen. In deze werkplaats is in drie opeenvolgende ateliers, via ontwerpend onderzoek, verkend of, waar en hoe verschillende urgente opgaven — zoals de leefbaarheid van Terneuzen, de energieopgave, de toekomst van de haveneconomie, de zoetwateropgave en de bereikbaarheid — kunnen samenkomen in een integrale ontwikkeling van het gebied.

Aan de werkplaats namen diverse organisaties deel, waaronder vertegenwoordigers vanuit het Rijk, provincie, gemeenten, het havenbedrijf North Sea Port District en (semi)publieke organisaties. Het traject kende bewust geen bestuurlijke besluitvorming. Werkplaatsen zijn ingericht als vrije denkruimte, waarin door middel van ontwerpend onderzoek en rekenen en tekenen wordt onderzocht wat mogelijk is en welke nieuwe perspectieven kunnen ontstaan. De nadruk ligt op een open dialoog tussen partijen met verschillende expertises en belangen, met als doel gezamenlijke betrokkenheid en gedeeld inzicht in de opgaven en kansen voor het gebied.

Parallel aan (en volgend op) de werkplaats vindt een maatschappelijke dialoog plaats, waarin de inzichten uit het ontwerpend onderzoek werden verdiept en verrijkt met bredere ruimtelijke en maatschappelijke perspectieven. Centraal staat het voeren van betekenisvolle gesprekken over ruimtelijke kwaliteit, waarden en de lessen die we kunnen trekken uit de tijdelijke trajecten van ontwerpend onderzoek. Door het betrekken van een selecte groep externe deelnemers met specifieke expertise of een sterke binding met het gebied werden ontwerpkeuzes aangescherpt en handelingsperspectieven verder verdiept. De maatschappelijke dialoog vormde daarmee een verbindende laag tussen het ontwerpend onderzoek, waarden en de bredere maatschappelijke en ruimtelijke opgaven.

Het resultaat is een gezamenlijk verhaal voor het werkgebied, mét gezamenlijk handelingsperspectief en gebiedsgerichte adviezen. Wij danken alle betrokkenen voor hun inzet, openheid en inspiratie tijdens dit traject en kijken uit naar het vervolg van de dialoog over hoe dit bijzondere gebied zich verder kan ontwikkelen met kwaliteit.

Projectleider VRO	**Gemeente Terneuzen**	**Provincie Zeeland**	**Curator maatschappelijke dialoog**



Inhoudsopgave

Inleiding 6
Intermezzo: Werken in werkateliers 8
Scope en positionering 10
Intermezzo: Impressie maatschappelijke dialoog, het veldbezoek 14

Advies 1: Ruimtelijk Raamwerk 16
Advies 2: Gebiedstafel 18
Intermezzo: Ontwerpend onderzoek met drie perspectieven 20
Advies 3: Verdere diversificatie economie 22
Advies 4: Stad groeit mee 26
Advies 5: Vrije denkruimte en ontwerpen 28
Intermezzo: Lessen voor andere industrie- landschappen 29

Ingrediënten voor ruimtelijke kwaliteit 31
Intermezzo: Werken met een digitale tweeling 39

Dankwoord 41

Bronnenlijst 42

Inleiding

Het NSPD-gebied staat voor grote uitdagingen op het gebied van haveneconomie, energietransitie, milieu, leefbaarheid en bereikbaarheid. Deze dynamiek is duidelijk zichtbaar in het werkgebied van deze werkplaats: het gebied ten westen van het Kanaal Gent-Terneuzen ter hoogte van Terneuzen. Hier stapelen complexe opgaven zich op, van lokaal tot (inter)nationaal niveau.

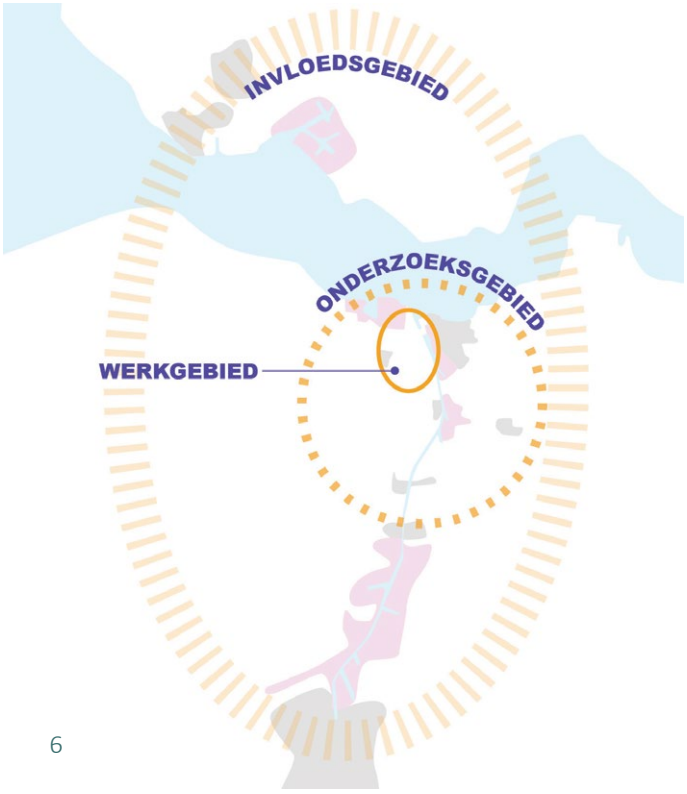
De Werkplaats North Sea Port District – Terneuzen werd begeleid door BVR Adviseurs Ruimtelijke Ontwikkeling in opdracht van Ministerie van VRO, de Gemeente Terneuzen en de Provincie Zeeland en het. Hierin stond het *werkgebied* centraal. Voor het ontwerpend onderzoek werd ook de wijdere omgeving van het gebied in Terneuzen bestudeerd, dit is het *onderzoekgebied*. En wat de impact en invloed is van de bredere context, ook wel het *invloedsgebied*.

Het werkgebied wordt geconfronteerd met concrete ruimteclaims: uitbreiding van havens en industrie, locaties voor de aanlanding van windenergie op zee, en mogelijke nieuwe kerncentrales. Tegelijkertijd staat de kwaliteit van de leefomgeving en de brede welvaart van Terneuzen en omliggende dorpen onder druk. Met twee grenzen, een fysieke via de Westerschelde en een bestuurlijke met Vlaanderen, is de bereikbaarheid en verbondenheid kwetsbaar.

Het werkgebied staat echter niet op zichzelf. Het is onderdeel van verschillende netwerken, onder andere: het grensoverstijgende havenbedrijf North Sea Port (NSP) en het bredere North Sea Port District (NSPD), de dynamiek van de metropool Gent en de interactie tussen de vier grootste steden van Zeeland (Z4). Veranderingen in het werkgebied hebben impact op meerdere schaalniveaus en binnen verschillende netwerken. In de werkplaats is daarom integraal, grensoverstijgend en door schalen heen gewerkt.

Om de opgaven scherp te krijgen en mogelijke toekomstrichtingen te verkennen, is gewerkt in ateliervorm. In drie fysieke sessies zijn relevante stakeholders samengebracht om het toekomstverhaal van het werkgebied te ontwikkelen. Het atelier bood een vrije denkruimte waarin ideeën, wensen, mogelijkheden en grenzen werden verkend. Tussen de ateliers door bracht BVR het onderzoek en ontwerp verder.

Het resultaat van deze werkplaats is dit adviesdocument, met handelingsperspectieven voor het werkgebied binnen de bredere context. Het biedt een richting voor toekomstige acties, geeft inzicht in de effecten en mogelijke trajecten of programma's waar het zou kunnen landen. Via scenario-onderzoek en ondersteunend rekenen & tekenen is in de werkplaats de mogelijke economische toekomst afgetast. Het document en het bijbehorende werkboek vormen een schatkist aan inspiratie voor het handelen in en om het werkgebied. Nadere uitwerking en vervolg van de adviezen ligt op verschillende tafels en kan worden opgepakt door onder meer: de Gemeente Terneuzen, de Provincie Zeeland, het Rijk/ ministerie en de NSPD.



‹ *Werkgebied, onderzoeksgebied en invloedsgebied*

Deze rapportage in een notendop

Het hoofdstuk **Scope en Positionering** beschrijft de opgaven in en om het werkgebied en toont welke onderlinge verbanden er in de bredere context van het gebied bestaan.

Het hoofdstuk **Adviezen** beschrijft en onderbouwt vijf hoofdadviezen die voortkomen uit de Werkplaats North Sea Port District – Terneuzen. De adviezen in een notendop zijn:

1. Investeer in een robuust en flexibel Ruimtelijk Raamwerk – het koppelingsgebied van de toekomst. De werkplaats adviseert een ruimtelijk raamwerk, een fysieke structuur die de waarden (herkomst-, belevings-, gebruiks- en toekomstwaarde) verbindt en de menselijke maat blijvend verankert in het gebied.

Het ruimtelijk raamwerk is een fysieke, robuuste structuur die als een casco ruimte definieert voor nieuwe ontwikkelingen (zie p16).

2. Stel een gebiedstafel Kanaalzone Terneuzen in om stem te geven aan alle belangen. De werkplaats adviseert om een gebiedstafel Kanaalzone Terneuzen onder leiding van een onafhankelijke voorzitter in te stellen voor de verdere ruimtelijk-economische ontwikkeling van dit Terneuzense deel van het NSPD. De gebiedstafel geeft gevraagd advies (zie p18).

3. Zorg voor verdere diversificatie van industrie en profileer op basis van unieke gebiedskenmerken en vestigingsvoorwaarden. De werkplaats adviseert de meest kansrijke strategie voor dit werkgebied te richten op het behoud en de groei van de maakindustrie, gecombineerd met innovatie en diversificatie richting een *Next Economy*. Daarmee ontstaat een verduurzaamd en breder samengesteld industrieel ecosysteem dat de toegevoegde economische waarde structureel vergroot (zie p22).

4. Terneuzen heeft een schaalsprong nodig: meer industrie is meer stad, meer leven. De werkplaats adviseert om de groei van industrie in de Kanaalzone aan te grijpen als hefboom voor een schaalsprong in stedelijkheid en leefbaarheid van Terneuzen. De stad groeit mee (zie p26).

5. Vrije denkruimte en ontwerpen als instrument in het planproces. De werkplaats adviseert om bewust vrije denkruimte in te zetten via ontwerpend onderzoek en werkateliers, zodat het volledige speelveld van kansen, kwetsbaarheden en mogelijke toekomsten vroegtijdig verkend kan worden (zie p28).

Het hoofdstuk **Ingrediënten voor ruimtelijke kwaliteit** (zie p31) beschrijft en verbeeldt de opbrengst van de werkplaats, waarin is verkend welke ruimtelijke kwaliteiten richting kunnen geven aan de ontwikkeling van de Westelijke Kanaalzone. Vanuit de vier kernwaarden is een voorbeelduitwerking van een ruimtelijk raamwerk opgesteld, dat houvast biedt voor toekomstige keuzes. Dit wordt aangevuld met bouwblokken die mogelijke programma's en kansen schetsen zonder deze vast te leggen.

In de **Intermezzo's** worden specifieke onderwerpen en onderzoeken die tijdens de werkplaats aan bod kwamen belicht of verdieping op gegeven. De intermezzo's die terug zijn te vinden doorheen het document zijn:

- Intermezzo: werken in de werkplaats (zie p8)
- Intermezzo: maatschappelijke dialoog, het veldbezoek (zie p14)
- Intermezzo: ontwerpend onderzoek met drie perspectieven (zie p20)
- Intermezzo: lessen voor andere industrielandschappen (zie p29)
- Intermezzo: werken met een digitale tweeling (zie p39)

Werken in werkateliers

Deze werkplaats is opgezet volgens de activerende stijl van BVR. Een werkplaats als een plek van vrije denkruimte waar creativiteit floreert, waar het schittert maar ook schuurt zodat je geïnspireerd raakt en tot nieuwe inzichten komt. Met een grotendeels vaste groep van rond 20 deelnemers is onder begeleiding van BVR in stappen actief gewerkt tussen juni 2025 en februari 2026. Het kernteam bestond uit BVR met de opdrachtgevers: Gemeente Terneuzen, Provincie Zeeland en het Ministerie van VRO.

De deelnemers kwamen van de Gemeente Terneuzen, de ZLTO, lokale cultuur, erfgoed- en natuurorganisaties zoals Nesse en ArtBase Terneuzen, Provincie Zeeland, North Sea Port, North Sea Port District en verschillende departementen zoals VRO, KGG en I&W. Alexandra Sonnemans verzorgde het veldwerk en de maatschappelijke dialoog. Samen legden we een inspirerend parcours af van definiëren en divergeren naar convergeren en optimaliseren. Van elk ontwerpatelier is een verslag gemaakt, zie bijlage: Werkboek Werkplaats NSPD-Terneuzen.

Startfase (Inregelen en onderzoek)
Na de start en het inregelen van de werkplaats is veel energie gestoken in analyse van het werkgebied binnen het onderzoeksgebied. Op basis daarvan zijn kansenkaarten gemaakt als werkmateriaal voor het eerste atelier.

Eerste ontwerpatelier (Kansen verkennen)
In dit atelier onderzochten we met elkaar welke combinaties van functies, koppelkansen en denkrichtingen kansrijk zijn voor het gebied. We definieerden tijdens het atelier een ontwerp- en onderzoekagenda als opmaat voor de ruimtelijke denkrichtingen die in de volgende fasen zijn uitgewerkt.

Rekenen en tekenen
BVR werkte op basis van de oogst uit atelier 1 een drietal perspectieven uit (zie intermezzo ontwerpend onderzoek met drie perspectieven voor meer informatie hierover): Dikke slik; De stad groeit mee; Stroom en stilte.

Een plek van vrije denkruimte waar creativiteit floreert, waar het schittert en schuurt



‹ *Werken in het werkatelier*

Binnen het consortium voor deze opdracht is een rekenteam aan de slag gegaan met deze perspectieven. Experts op gebied van havenontwikkeling, ruimte, circulaire economie en duurzame energie en uit het Changemakersnetwork (Richard Ruijtenbeek en Rob de Bruijn) en Gerlof Rienstra van Rienstra beleidsonderzoek en beleidsadvies BV hebben de perspectieven doorgerekend en gevoel gegeven voor de ordegrootte van investeringen en economische kansen in het gebied.

Tweede ontwerpatelier (Op pad en perspectieven)
Dit atelier startte met een maatschappelijke dialoog, in de vorm van een veldbezoek 'Op pad met Vitrivius'. Dit was een route door het onderzoeksgebied met haltes, reflectieve kernvragen en uitgenodigde sprekers van buiten de coalitie, onder leiding van curator maatschappelijke dialoog vanuit de ARO (Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp) Alexandra Sonnemans. We keken naar het gebied, de opgaves en de ontwikkelde richtingen van het ontwerpend onderzoek door de ogen van lokale initatiefnemers, de natuur, kunstenaars, ontwerpers en beleidsmakers – vanuit verschillende waarden (herkomst-, beleving-, gebruik- en toekomstwaarde). Aansluitend was de tweede ateliersessie. We scherpten de perspectieven aan en verrijkten ze en gingen op zoek naar de meest kansrijke richtingen en sleutelprojecten voor het werkgebied.

Derde ontwerpatelier (reflectie-atelier)
In dit afsluitende atelier reflecteerden we als groep op de voorgestelde adviezen en bespraken we hoe lessen kunnen worden meegegeven aan de investeringsagenda van NSPD en het NOVEX-programma. We blikten terug én vooruit.

Als afronding van het laatste atelier vroegen we de deelnemers: Wat is jouw belangrijkste advies voor de toekomst van het werkgebied? Vervolgens scoorden de deelnemers deze adviezen. De volgende vijf adviezen kregen de hoogste scores:

- Houd het gebied leefbaar met respect voor historie en cultuur
- Werk aan een gezamenlijke, integrale en flexibele visie
- Groei van werkgelegenheid betekent ook groei van wonen en recreatie
- Ontwerp een duidelijke ruimtelijke hoofdstructuur
- Ontwikkel een sterke groenblauwe zone langs het Kanaal

Eindproduct
Na het derde atelier is dit eindproduct opgesteld en eind februari 2026 opgeleverd.



^ *Werken in het werkatelier*

v *Werken in het werkatelier (bron (boven): Martin van Rooij)*





Scope en positionering

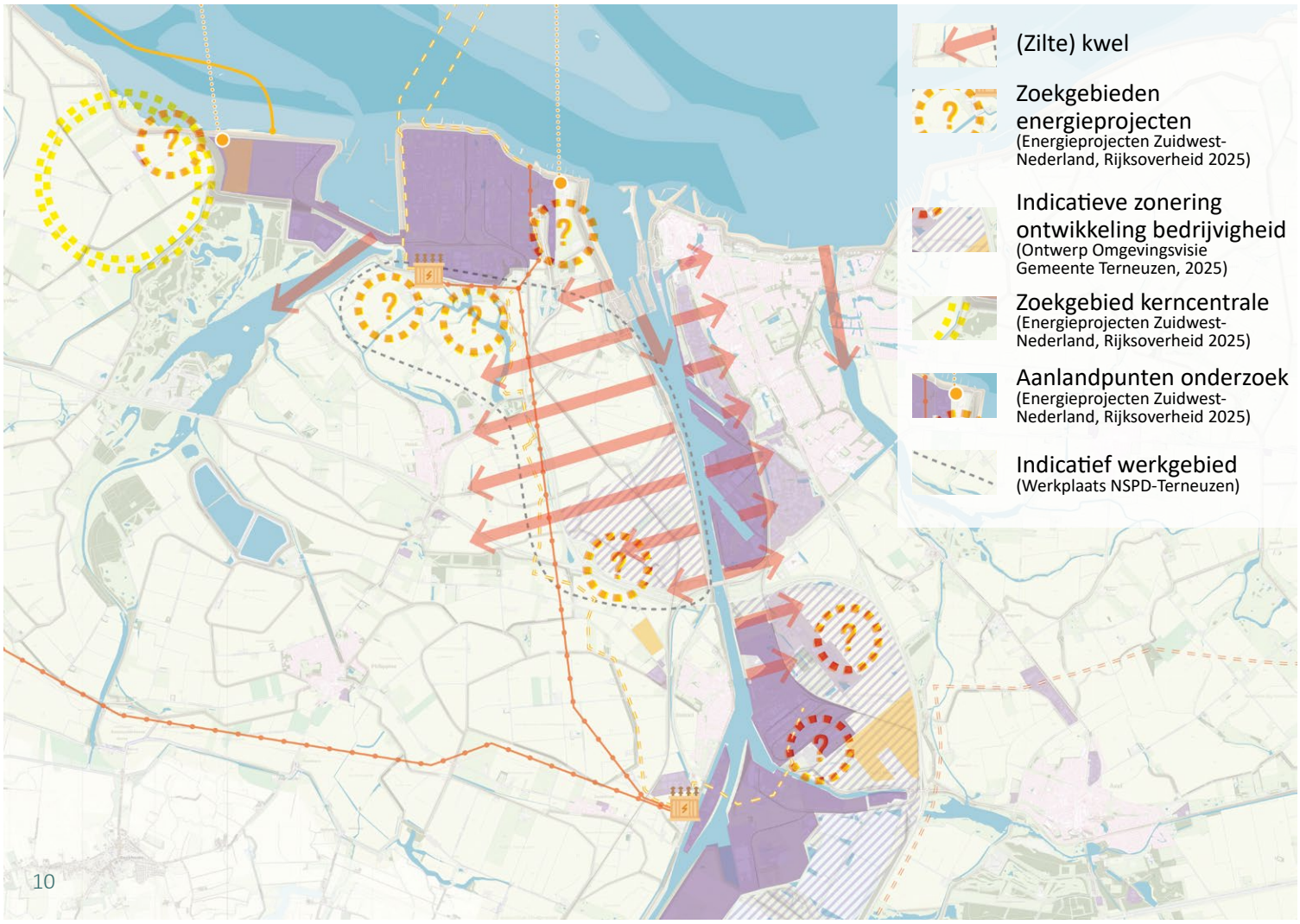
Ligging werkgebied

Het werkgebied ligt aan de westflank van het Kanaal bij Terneuzen en strekt zich uit van het Kanaal Gent-Terneuzen tot Hoek/N62 en van DOW tot de N61. Het gebied wordt voornamelijk agrarisch gebruikt. Er is sprake van verspreide bewoning, met name bij de agrarische gronden, en enkele kleine buurtschappen bij Knol en Wulpenbek. Aan de noordzijde van het gebied zijn oude kreken aanwezig, die kenmerkend zijn voor het Zeeuws-Vlaamse landschap. Door het gebied loopt de N62, ook wel de Midden-Zeeland Route (MZR). Deze route verbindt Hellegatsplein met Zelzate en vormt een belangrijke verbinding tussen Rotterdam en Gent.

Opgaven en ruimteclaims in het werkgebied

Binnen het werkgebied spelen momenteel slechts enkele directe opgaven. De meest urgente betreft de vernatting en verzilting van de landbouwgronden rondom het Kanaal Gent-Terneuzen. Door droogte is er een verminderde aanvoer van zoetwater in het Kanaal, waardoor het zoutgehalte toeneemt. Door klimaatverandering neemt het risico op een extreem droge zomers toe. Ook de intensiteit van de scheepvaart heeft invloed op het zoutgehalte (Vlaams-Nederlandse Schelde Commissie, z.d.). Kwel zorgt ervoor dat ook het grondwater in een zone van circa 2 tot 3 kilometer rond het Kanaal zouter wordt. Om landbouw in deze zone mogelijk te houden zullen op termijn wellicht mogelijk technische maatregelen nodig zijn. Op langere termijn kan een transitie nodig zijn naar andere vormen van landbouw.

⌄ Opgaven in het werk- en onderzoeksgebied



De complexiteit van het gebied wordt echter vooral bepaald door de omvangrijke ruimteclaims in en rondom het werkgebied. In het Ontwikkelperspectief NOVEX NSPD (2023) en de Ontwerp Omgevingsvisie Terneuzen (2025) zijn langs de Kanaalzone zoekgebieden aangewezen voor (haven)industriële ontwikkeling. De energie- en circulariteitstransities van bedrijven in de haven vormen daarbij grote ruimtevragers. Zo wordt onder meer verkend of nieuwe kerncentrales kunnen worden gerealiseerd, waarbij de Paulinapolder is genoemd als mogelijke locatie.

Daarnaast onderzoekt het Programma Verbindingen Aanlanding Wind Op Zee (VAWOZ) locaties voor de aanlanding van windenergie op zee in Zeeland, evenals ruimte voor de bouw van één of meer elektrolysers voor de productie van (groene) waterstof. Ook wordt een aansluiting op het 380 kV-netwerk verkend, waarvoor ruimte nodig is voor een hoogspanningsstation.

Brede welvaart en leefbaarheid in het onderzoekgebied

In de gemeente Terneuzen staan de leefbaarheid en brede welvaart onder druk zo stelt het Strategisch economisch beleidsplan 2025-2035 (Gemeente Terneuzen, 2025). In Zeeuws-Vlaanderen, en in het bijzonder in Terneuzen, laten verschillende indicatoren zien dat deze brede welvaart onder spanning staat. Er zijn uitdagingen op het gebied van gezondheid, voorzieningen, openbaar vervoer, sociale cohesie, onderwijs, arbeidsdeelname en milieu.

Deze knelpunten komen ook naar voren in de Gezonde Stad Index, waarin Terneuzen relatief laag scoort op onderdelen als voorzieningenniveau, zorgfaciliteiten en openbaar vervoer. Tegelijkertijd scoort de gemeente juist positief op aspecten als gebruiksgroen, ruimte in de gebouwde omgeving en lage geluidsoverlast (Gemeente Terneuzen, 2025).

De uitdagingen hangen nauw samen met de ruimtelijke en demografische kenmerken van de gemeente. Het uitgestrekte landelijke karakter leidt tot grote afstanden tot voorzieningen en een beperkt openbaar vervoersaanbod. Een vergrijzende bevolking gaat vaak gepaard met een slechter ervaren gezondheid en een lagere arbeidsparticipatie. Daarnaast zorgt de aanwezigheid van zware industrie in de regio voor een relatief hoge milieudruk (Gemeente Terneuzen, 2025).

Ook op het gebied van leefbaarheid worden knelpunten gesignaleerd. In de Regionale Woonvisie Zeeuws-Vlaanderen (Gemeenten Hulst, Sluis & Terneuzen, 2022) wordt aangegeven dat demografische ontwikkelingen, zoals ontgroening en het afnemend aantal huishoudens in kleinere kernen, het draagvlak voor voorzieningen onder druk zetten. Dit kan leiden tot verdere afname van de leefbaarheid, onder meer door leegstand van winkels en bedrijfspanden.

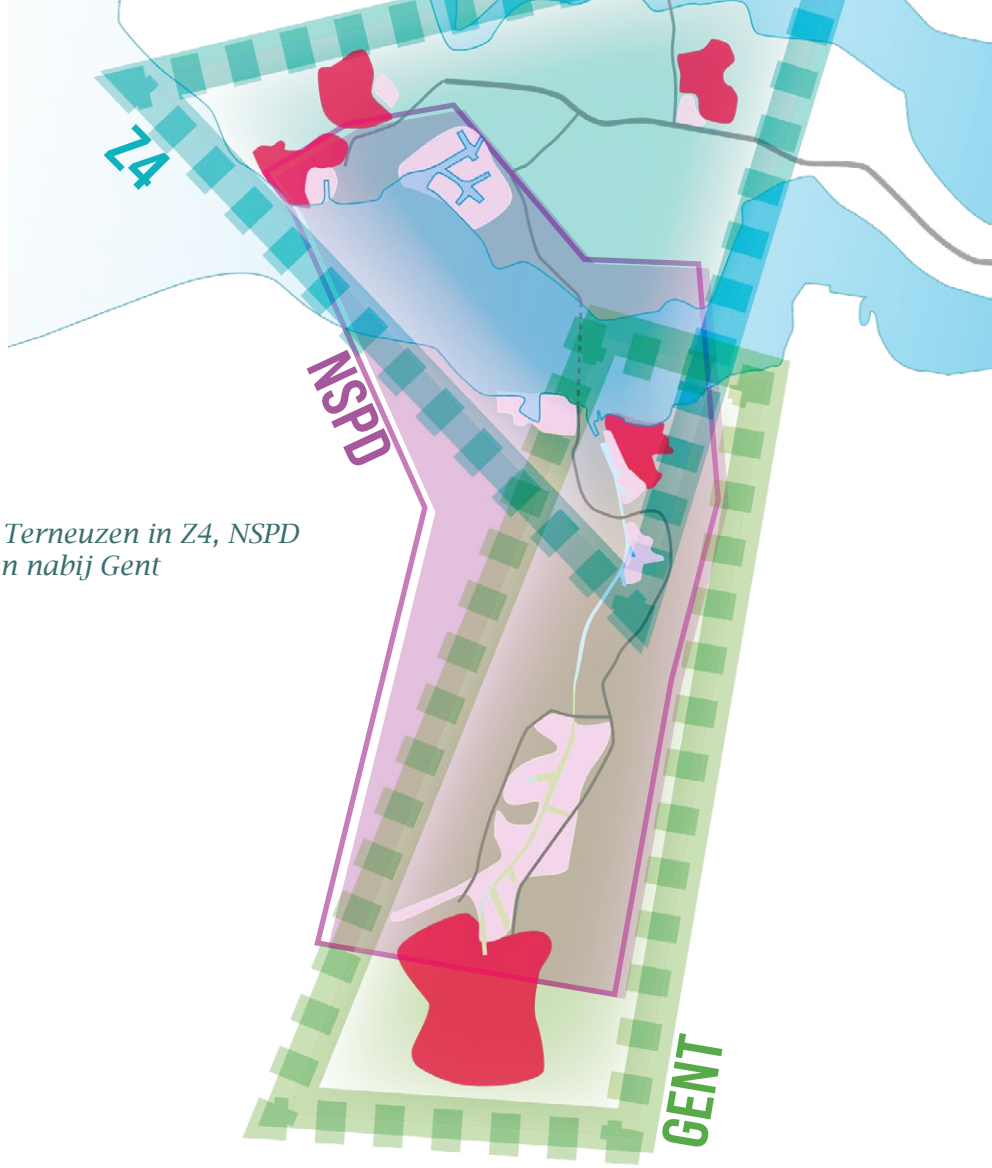
Netwerken binnen het invloedsgebied

Het werkgebied en de stad Terneuzen maken deel uit van meerdere netwerken. Voor deze werkplaats zijn met name de volgende verbanden en relaties van belang:

De haven- en industriegebieden van Terneuzen zijn onderdeel van het grensoverstijgende havenbedrijf North Sea Port. De NSP kent 3 havengebieden, namelijk bij Vlissingen, bij Terneuzen en bij Gent. De laatste twee zijn te bereiken via de Nieuwe Sluis bij Terneuzen. Door Seine-Schelde verbinding, die de binnenlandse route naar Parijs complementeert, vormt de sluis bij Terneuzen de toegangspoort het binnenland van Europa en verbindt daarmee meerdere regio's[1] in België en Frankrijk. In zijn strategische koers richt NSP zich op vijf actiedomeinen:

- een Europese tophaven met duurzame ambities in de maak- en procesindustrie;
- het vergroten van weerbaarheid en investeren in veiligheid;
- ruimte bieden voor gerichte groei in relatie tot grondstoffen- en energietransities;
- versnellen van de ontwikkeling van slimme en duurzame haveninfrastructuur;
- versterken van regie op effectieve en duurzame goederenlogistiek.

[1] De regio's zijn: Vlaanderen, Wallonië, Hautes-de-France, île-de-France, Grand Est en Normandië (bron: https://seine-scheldt.eu/nl/seine-schelde-netwerk/)



› *Terneuzen in Z4, NSPD en nabij Gent*

In een bredere context maken de havens van NSP havens deel uit van het North Sea Port District (NSPD). De NSPD is een grensoverstijgende samenwerking tussen de gemeenten Gent, Evergem, Zelzate, Terneuzen, Borsele en Vlissingen, en de Provincie Zeeland en Provincie Oost-Vlaanderen. Het NSPD heeft als ambitie om de havenregio fysiek, mentaal en visueel te verbinden tot één district. Daarbij staan drie doelen centraal:

› kwaliteitsvol wonen;
› maximaal werken;
› koploper voor klimaat.

Binnen het programma NOVEX NSPD wordt gewerkt aan het samenbrengen van nationale en regionale ambities en opgaven rond de thema's bodem en water, leefbare kernen en regio's, en energie en economie. Het NSPD is het enige grensoverstijgende NOVEX-gebied in Nederland.

Als een van de vier grotere Zeeuwse steden (Z4) kan Terneuzen een belangrijke rol vervullen binnen de ambitie Zeeland 2050 (Overleg Zeeuwse Overheden, 2025). Deze ambitie richt zich op slimme groei, waarbij steden en dorpen worden versterkt en de kernkwaliteiten van natuur, rust en ruimte worden beschermd en benut. Goes, Middelburg, Terneuzen en Vlissingen vormen hierin samen een stedennetwerk: niet door fysiek naar elkaar toe te groeien, maar door intensieve samenwerking en complementaire ontwikkeling. In Terneuzen is ruimte voor groei.

Binnen Zeeuws-Vlaanderen vervult Terneuzen een centrumfunctie voor omliggende kernen. Wanneer voorzieningen in Terneuzen verdwijnen, zijn deze dorpen aangewezen op verder weg gelegen steden, in Nederland of België. Groei van het aantal inwoners kan bijdragen aan het behoud van voorzieningen, maar stelt tegelijkertijd eisen aan bereikbaarheid, mobiliteit en de kwaliteit van de leefomgeving.

Tot slot maakt Terneuzen deel uit van het daily urban system van Gent. Er is sprake van een inkomende pendel vanuit België richting Terneuzen (CBS Open data StatLine), terwijl inwoners van Terneuzen voor meer stedelijke voorzieningen vaak zijn aangewezen op Gent. De woningvraag in Gent is groot. Met een goede bereikbaarheid en een verbeterd openbaar vervoersysteem liggen er kansen voor Terneuzen om een deel van deze woningvraag op te vangen.

Samen optrekken om opgaven en kansen in beeld te brengen

De opgaven in het werkgebied lijken op het eerste gezicht op zichzelf te staan. In werkelijkheid raken nieuwe programma's en functies in en rondom het werkgebied aan meerdere netwerken en hebben impact op verschillende schalen. Afhankelijk van de gemaakte keuzes kunnen nieuwe knelpunten ontstaan, maar ook kansen worden verzilverd.

In de werkplaats was het essentieel om uit te zoomen en de impact van top down keuzes inzichtelijk te maken en af te wegen. Tegelijkertijd was het van belang om in te zoomen om beter grip te krijgen op de waarden en belangen in het gebied zelf en kansen bottom up te laten zien. Dit spanningsveld is opgezocht in deze werkplaats en vertaalt zich naar adviezen op verschillende schaalniveau's en binnen meerdere netwerken.



Impressie maatschappelijke dialoog, het veldbezoek

Op pad met Vitruvius!

Gekoppeld aan het tweede atelier in november vond de eerste maatschappelijke dialoog plaats in de vorm van een veldbezoek. Voor het programma stelde Alexandra Sonnemans (curator maatschappelijke dialoog regionale werkplaatsen ARO 2025) een route samen met een aantal haltes, een reeks reflectieve kernvragen en een selectie externe sprekers: lokale initiatiefnemers en externe gasten, om vanuit erfgoed, ecologie, ontwerp en cultuur het gesprek te verdiepen. De route voerde langs verschillende plekken in het North Sea Port District, in en rondom Terneuzen. Bij elke halte stonden andere kernwaarden centraal: herkomstwaarde, gebruikswaarde, toekomstwaarde of belevingswaarde. Volgens deze logica, gebaseerd op Op pad met Vitruvius, waarin ruimtelijke kwaliteit wordt verbonden aan concrete plekken, ervaringen en verhalen, maakten we ruimte voor het gesprek. Door de plekken te ervaren verschoof het gesprek van verbeelden naar afspreken: welke condities moeten vooraf vastliggen om waarden echt te borgen?

Het volledige verslag van het veldbezoek is opgenomen als aparte bijlage in het Werkboek Werkplaats NSPD-Ternezuen. Na afronding van de werkplaats volgt een tweede maatschappelijke dialoog in een publieke setting, waarin wordt gereflecteerd op de resultaten van het ontwerpend onderzoek en op de bredere lessen uit het traject.

De eerste stop: Sluiskil

Het bezoek aan Sluiskil maakte de complexe relatie tussen dorpsleven en industrie tastbaar. Sluiskil vormt een scherp snijpunt van economische activiteit en leefkwaliteit: het dorp ligt letterlijk aan de rand van grootschalige industriële ontwikkelingen. De historie van het weggegraven dorpshart laat zien hoe ingrijpende infrastructuurprojecten, zoals de verbreding van het Kanaal Gent-Terneuzen in de jaren zestig, grote impact kunnen hebben op het sociale en fysieke weefsel van een dorp. Het dorp verloor een deel van zijn identiteit, voorzieningen verdwenen, en het dagelijks leven van inwoners veranderde ingrijpend doordat er geen verbinding meer was met de overkant van het Kanaal. Dat terwijl het dorp wel altijd sterk verbonden is geweest met de haven en industrie.

De huidige inzet van een Regio Deal en de vorming van het dorpsontwikkelingsfonds kunnen helpen om negatieve effecten te verzachten, nieuwe waarde te creëren en de leefbaarheid te vergroten. Binnen het dorpsontwikkelingsfonds kunnen dorpelingen zelf ideeën aandragen binnen de kaders die ze samen hebben opgesteld. Er wordt o.a. ingezet op een koppelingsgebied met een voedselbos aan de rand van het dorp.

Tijdens het gesprek komt de vraag voorbij hoe in de verhoudingen tussen dorpsleven en industrie duurzame keuzes kunnen worden gemaakt. Het gesprek benadrukt het belang van een duidelijk plan: welke waarden zijn essentieel en hoe kunnen deze worden beschermd of versterkt?

Sluiskil illustreert daarmee een bredere les voor de werkplaats: ingrepen t.b.v. de economie hebben directe impact op leefomgeving en sociale samenhang. Om toekomstige transities succesvol te maken, is het cruciaal om de waarden vroegtijdig in kaart te brengen, inwoners actief te betrekken en keuzes te toetsen op hun effect op zowel economie als leefbaarheid.

De tweede stop: De Groene Knoop

Het bezoek aan De Groene Knoop illustreerde hoe samenwerking tussen verschillende partijen kan leiden tot een ontwikkeling waarin erfgoed, natuur en recreatie elkaar versterken. Het gebied toont hoe het mogelijk is om maatschappelijke, ecologische en historische waarden te vervlechten, zelfs in een context die door industriële en grensoverstijgende invloeden complex is. Door het herstel van de Zwartenhoekse Zeesluis, de aanleg van vogeleilanden en het behoud van oude boomgaarden ontstaat een landschap waarin verleden en toekomst letterlijk met elkaar verbonden zijn.



^ *Op veldbezoek (bron: Martin van Rooij)*

v *Op veldbezoek (bron: Martin van Rooij)*





Wandel- en fietsroutes maken waarden tastbaar en betrekken bewoners actief bij beheer en ontwikkeling. Zo ontstaan eigenaarschap en draagvlak, wat cruciaal is voor duurzame initiatieven. De aanpak van Eco Sea Port laat zien hoe deze gescheiden werelden kunnen worden verbonden, door plekken beleefbaar te maken. Eco Sea port is een Vlaams-Nederlandse vereniging zonder winstoogmerk (vzw) van deskundigen en betrokken vrijwilligers die werken aan een grensoverstijgende, duurzame relatie tussen haven en natuur.

De Groene Knoop laat zien dat waardevolle gebiedsontwikkeling ontstaat wanneer historische, ecologische en recreatieve waarden expliciet worden gemaakt en beleefbaar worden. Een les voor de werkplaats is dat toekomstige projecten niet alleen technisch en economisch moeten worden beoordeeld, maar ook sociaal-culturele en historische dimensies moeten integreren.

In de bus

In de bus naar het hart van Terneuzen en naar ArtBase gaat architectuurhistoricus Catja Edens, die mee is in de rol van kwaliteitsluisteraar, in op de culturele impuls die gaande is in de regio. Ze draagt een verhaal voor dat voor haar de potentie van de regio kenmerkt. ‘Terneuzen lijkt op het eerste gezicht alledaags, maar wie onder het dekzeil kijkt, ziet een plek met een eigen verhaal en ruimte voor van alles’.

De derde stop: ArtBase

Het bezoek aan ArtBase, waar we werden ontvangen door directeur-bestuurder Cathy Jacob, laat zien hoe kunst en cultuur een betekenisvolle rol kunnen spelen in de stedelijke ontwikkeling van Terneuzen. Jacob schetst het stadhuis als mogelijk Huis van de Stad: een plek die als een straat functioneert, open, democratisch en uitnodigend. In een regio waar haven en industrie vaak dominant zijn, biedt ArtBase een ander perspectief: cultuur als drager van identiteit, ontmoeting en verbeelding. De pilotfase van het museum onderstreept dat het hier niet gaat om een traditioneel instituut, maar om een experimentele plek die geworteld is in de samenleving en zoekt naar duurzame verankering in de stad en de regio.

Voor Terneuzen betekent dit dat cultuur niet alleen een toevoeging is, maar een strategisch instrument kan zijn voor stedelijke vernieuwing en brede welvaart. Initiatieven als ArtBase versterken het lokale verhaal, bieden tegenwicht aan de culturele concentratie in de Randstad en dragen bij aan het aantrekken en behouden van mensen.

Ruimtelijk Raamwerk

Het onderzochte werkgebied heeft nog geen vastomlijnde toekomst. In het gebied is akkerbouw, er liggen grote wegen zoals de Midden-Zeelandroute, industriespoorlijnen en enkele woningen. Alleen de (zilte) kwel vanuit het Kanaal is een duidelijk gebiedsvraagstuk. Voor agrariërs kan dit voor problemen zorgen. Te zien is dat kernen in de omgeving (bijvoorbeeld Sluiskil) sociaal en qua gezondheid kwetsbaar zijn, geïsoleerd en onder de rook van de zware industrie.

Vanuit de wijdere context komen er diverse ruimteclaims, zoals uitbreiding van industrie en havens, aanlanding van windenergie op zee, de bouw van elektrolysers, aansluiting op het 380 kV-netwerk met een hoogspanningsstation. De Paulinapolder is een onderzoekslocatie voor een nieuwe kerncentrale.

Hoewel dat op de kaart zo kan lijken, is het gebied niet leeg. Tijdens de werkplaats en uit de Gebiedsbiografie NSPD is gebleken dat het werkgebied rijk is aan bijzondere waarden: landschappelijk kenmerkende bomendijken en oude boerderijen, natuurgebieden en onderdelen van de Staats-Spaanse Linies, met cultuurhistorische elementen zoals sluizen en wallen voor de inundatiegebieden. Daarnaast zijn er restanten van kreken, waaronder delen van de Braakman, en is er sprake van goede, vruchtbare zeeklei met ruimte voor hoogwaardige voedselproductie, zoals akkerbouw in het werkgebied en glastuinbouw in de omgeving.

De verhalen en de waarden die in dit landschap besloten liggen zijn een zachte kracht. Het vormt de herinnering en het erfgoed van deze streek en is (soms onbewust) verbonden met de inwoners. Het werkgebied heeft ook een rol in de belevingswaarde van de rust en ruimte van het Zeeuwse landschap. Ook is het de leefomgeving van vele omliggende dorpen. Een gebied waar je doorheen fietst, op uitkijkt of onderdeel van een ommetje om te wandelen. In de werkplaats hebben we verkend hoe deze zachte kracht een sterke drijfveer kan worden voor de verdere ontwikkeling van het gebied, hoe onzeker ook.

De ontwerpvondst is een *Ruimtelijk Raamwerk*, een fysieke structuur die de waarden (herkomst-, belevings-, gebruiks- en toekomstwaarde) verbindt en de menselijke maat blijvend verankert in het gebied. Dit raamwerk is de gebiedseigen vorm van het koppelingsgebied tussen havenindustrie en leefomgeving. Koppelingsgebieden zoals in Vlaanderen zijn namelijk hier ook

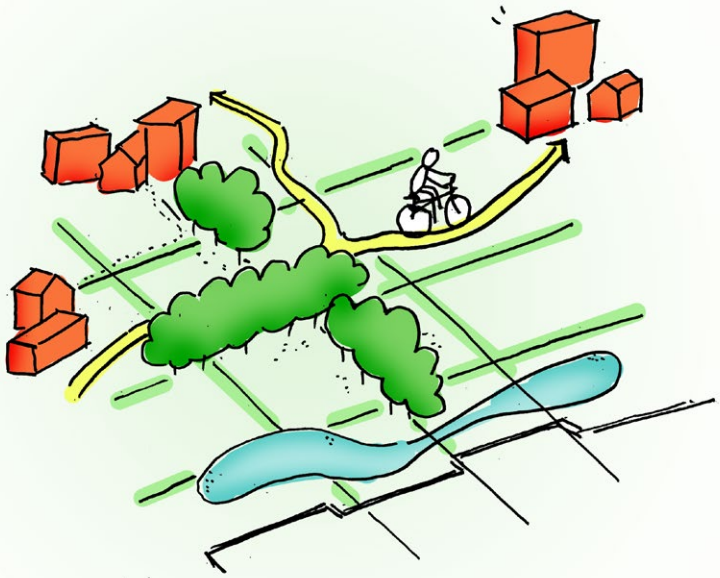
Koppelingsgebieden, het Vlaamse voorbeeld (bron: Gebiedsbiografie North Sea Port District, 2025)

Koppelingsgebieden zijn groene bufferzones aan de randen van haven- en industriegebieden, zoals ontwikkeld in het Vlaamse deel van het North Sea Port District. Ze vormen een overgang tussen grootschalige bedrijvigheid en nabijgelegen woon- en leefgebieden. Deze zones dragen bij aan het versterken van biodiversiteit en verbeteren de leefbaarheid door ruimte te bieden voor groen, rust en recreatie.

Daarnaast vervullen koppelingsgebieden een belangrijke ruimtelijke en maatschappelijke functie: zij markeren de uiterste grens van industriële ontwikkeling en geven daarmee duidelijkheid en zekerheid aan omwonenden. Door industrie ruimtelijk in te kaderen, laten deze Vlaamse koppelingsgebieden zien dat niet alle ruimte uitsluitend ten dienste staat van economische functies. Ze spelen daarmee een verbindende rol tussen economie, natuur en samenleving en dragen bij aan vertrouwen en draagvlak in sterk geïndustrialiseerde regio's.

˅ Koppelingsgebied Desteldonk (bron: Stad Gent)





wenselijk, maar in Nederlandse stijl: geen letterlijke bufferzones tussen woonkernen en industrie, maar een verbindende structuur met ruimtelijke kwaliteit.

Het ruimtelijk raamwerk bestaat uit een fysieke, robuuste structuur die als een casco ruimte definieert voor nieuwe ontwikkelingen. Het is primair bedoeld voor mens, dier en plant. Dit beoogde raamwerk bevat bijvoorbeeld fysieke watersystemen en natuurgebieden (zoals NNN), recreatief groen en plekken voor sport en bewegen, belangrijke cultuurhistorische waarden en lokale en regionale mobiliteitsverbindingen voor de inwoners. (Zie ook: Handreiking Groenblauwe Dooradering, 2023). Daarnaast bevat het een zonering om afstand te houden tot overlast gevende functies en zones ter reservering van toekomstige verbreding van infrastructuren. Leidingzones en hoogspanning voor energiesystemen kunnen onder meer goed gecombineerd worden met recreatieve of ecologische functies. (Zie ook: Handreiking Energienetwerken, 2023). De fysieke structuur gaat gepaard met een maatschappelijke programmering.

Het is belangrijk om vooruitlopend op de (mogelijke) komst van industrie, energie of andere ruimtevragers te investeren in een ruimtelijk raamwerk dat de leefbaarheid, menselijke maat en toekomstbestendigheid van het gebied kan waarborgen. Maak inzichtelijk welke waarden, ruimtes of programma absoluut geborgd moeten worden. Daarin kan een prioritering van waarden en elementen helpen om afwegingen te maken, nu en in de toekomst. Het is essentieel om hier al aan te ontwerpen. Het raamwerk is niet bedoeld als compensatie voor ruimtelijke ontwikkelingen (doekje voor het bloeden), maar als basis voor slimme ruimtelijke combinaties (wenkend perspectief). Wacht daarom niet op het moment dat er beslissingen zijn genomen maar zorg voor een robuuste en flexibele basis.

Het ruimtelijk raamwerk is een instrument met een ordenend vermogen. Het schept ruimte voor inpassing van energie en economie, in plaats van andersom. Het legt het algemeen ruimtelijk belang vast en borgt daarmee de ruimtelijke kwaliteit in de toekomst.

Het ruimtelijk raamwerk is een groeiende structuur. Het groeit als het ware mee met nieuw programma. Een investering in industrie, infrastructuur, energieprojecten, etc. betekent ook een investering in het ruimtelijk raamwerk. Op de langere termijn kan het ruimtelijk raamwerk doorgroeien over het gehele NSPD. Zo kunnen de Vlaamse en Nederlandse koppelingsgebieden met elkaar worden verbonden. Dit werkgebied kan dienen als pilot. De lessen die hieruit worden getrokken zijn toepasbaar op andere (haven) industriële clusters.

Een studie naar een uitwerking van een dergelijk ruimtelijk raamwerk zou goed kunnen aansluiten op het demoproject regiodeal Koppelingsgebieden 2024-2027 (NSPD, 2025). Een voorstel om de ruimtelijke kwaliteit in de omgeving te waarborgen middels een ruimtelijk raamwerk zou kunnen landen in de Omgevingsvisie Terneuzen. Een eerste concept hiervoor uitwerken moet worden gedaan in samenspraak met bewoners en ondernemers. Een uitwerking kan bijvoorbeeld liggen in een grondvisie en ruimtelijk kwaliteitsplan. Het hoofdstuk Ingrediënten voor ruimtelijke kwaliteit omvat een eerste aanzet naar een ruimtelijk raamwerk, waarin de oogst uit de werkplaats is meegenomen.

Gebiedstafel

Op het werkgebied worden grote ruimteclaims geprojecteerd. Het gaat daarbij om stevige belangen van bijvoorbeeld de Rijksoverheid en het havenbedrijf North Sea Port, maar ook om grote bedrijven die in internationale netwerken opereren.

Veel ruimtelijk-economische opgaven en kansen komen dus van buitenaf en top down. Industrie, energie, klimaat, natuurwetgeving, Vlaamse en Nederlandse belangen, de Provincie. Maar zoals uit de werkplaats blijkt zijn er ook sociale en maatschappelijke vraagstukken vanuit het gebied zelf die nauw samenhangen met de industriële ontwikkeling. Denk hierbij aan de toekomst van de kernen in de directe omgeving, perspectief voor de landbouw, natuurherstel, de leefbaarheid van Terneuzen en gezondheid van alle inwoners.

Om de Kanaalzone samenhangend te ontwikkelen is de samenwerking binnen het North Sea Port District een belangrijk vehikel. De lokale uitwerking van het NSPD ligt vooral bij gemeenten. Wordt de toekomst te veel top down bepaald dan is het risico dat er voor de inwoners een suboptimale uitkomst is. Ook roept het wellicht activisme op en slepende bezwaarprocedures.

Tijdens het veldbezoek aan het dorp Sluiskil bleek wel hoe ingrepen t.b.v. de economie directe impact op hebben op de leefomgeving en sociale samenhang van het dorp. Om toekomstige transities succesvol te maken, is het cruciaal om de waarden vroegtijdig in kaart te brengen, inwoners actief te betrekken en keuzes te toetsen op hun effect op zowel economie als leefbaarheid.

Op welke manier kan de stem van inwoners en ondernemers, de natuur, de geschiedenis, de verhalen worden meegenomen in het proces naar lokale keuzes? Die stem wordt nog onvoldoende gehoord in het onderzochte werkgebied. Hoe organiseer je in dit soort havenclusters de tussenschaal en bereik je een integrale ontwikkeling?

Dat kan formeel via de omgevingsvisie, maar dat is al gauw te algemeen. Een gebiedsgericht programma onder de omgevingswet is mogelijk: dan is het inhoudelijk structureel geborgd bij de gemeente. Maar als het gaat om meedenken en medezeggenschap dan is daarmee nog niet een overlegstructuur ingericht. Een vaste klankbordgroep, of een soort raad is hier gewenst. Een goed voorbeeld is het Noordzeeoverleg. Dit is een onafhankelijk en een unieke samenwerking tussen overheid en stakeholders op basis van gelijkwaardigheid, vertrouwen en begrip voor elkaars belangen. Oud-minister van VROM (Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu), Sybilla Dekker, is onafhankelijk voorzitter van het Noordzeeoverleg. Zo'n dergelijke samenwerking kan trajecten uiteindelijk versnellen maar ook beter maken.

De werkplaats adviseert om een gebiedstafel Kanaalzone Terneuzen onder leiding van een onafhankelijke voorzitter in te stellen voor de verdere ruimtelijk-economische ontwikkeling van dit Terneuzense deel van het NSPD. De gebiedstafel geeft gevraagd advies.





Ontwerpend onderzoek met drie perspectieven

Om de toekomst te verkennen is ontwerpend onderzoek verricht. Ontwerpend onderzoek is voor ons de methode om tot passende ruimtelijke mogelijkheden te komen, deze te beoordelen op hun kwaliteiten en op basis daarvan goed onderbouwde keuzes te maken. BVR heeft hiervoor drie denkbare perspectieven uitgewerkt als basis voor de discussie. De lessen uit die discussie zijn benut voor de adviezen in dit eindproduct.



Dikke slik: natuur en water krijgen voorrang

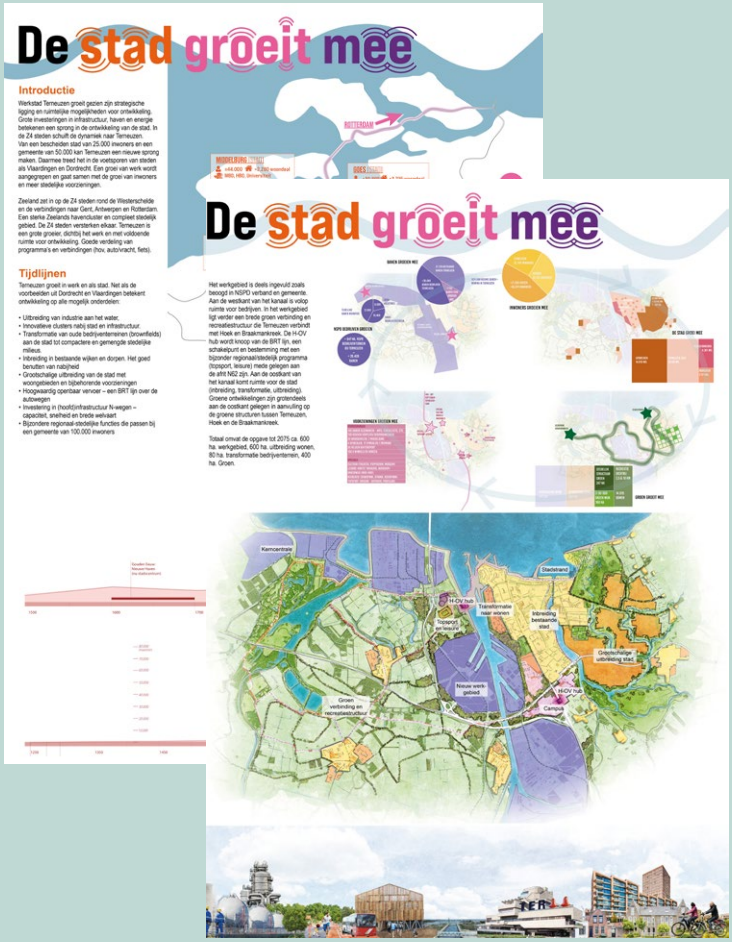
In het toekomstverhaal Dikke Slik is er een balans gekomen tussen de ecologie (de organismen), de economie (de gevestigde bedrijven) en het sociale (het welzijn van de mensen). De slik is hét grote compensatieproject voor alle industrie in de Delta. De Braakmankreek, de dikke slik, wordt weer een voedselrijk gebied voor vogels en andere dieren, net zoals het vroeger was. Het bezoekerscentrum zorgt voor een beleefbare slik terwijl een overgroot deel voor alleen de natuur kan blijven. De dubbele dijk beschermt de kernen tegen overstromingen. Om de circulaire bouwhub te voorzien van grondstoffen kan in Zeeuws-Vlaanderen op termijn een transitie van teelten plaatsvinden.

Bestaande bedrijven leveren op strategische locaties ruimte in, om op een andere plek weer ruimte te krijgen voor nieuwe circulaire initiatieven (zoals verwerking van circulaire bouwmaterialen). Terneuzen kan in het NSPD de rol aannemen van een voorloper op gebied van de circulaire economie en een bouwhub worden voor circulaire bouwmaterialen.

De stad groeit mee: stad en industrie groeien gelijk op

Binnen de Z4-steden verschuift de dynamiek duidelijk richting Terneuzen: hier liggen de mogelijkheden voor economische versterking en daarmee samenhangende ruimtelijke groei. De groei van werkgelegenheid gaat samen met een toename van het aantal inwoners en stedelijke voorzieningen (gemeente van 50.000 naar 100.000 inwoners). Terneuzen volgt daarmee het pad van andere werksteden zoals Vlaardingen en Dordrecht, waar economische groei en stedelijke ontwikkeling hand in hand gaan.

Aan de westzijde van het Kanaal blijft volop ruimte voor bedrijvigheid, terwijl aan de oostzijde ruimte ontstaat voor stedelijke uitbreiding, transformatie en groen. Een brede groene verbinding verbindt Terneuzen met Hoek en de Braakmankreek en vormt de basis voor recreatie en ecologische



Nederlands-Belgische energie- en materialencluster. Hier wordt gewerkt aan recycling van zeldzame aardmetalen, circulaire productie en high-tech toepassingen voor de Europese markt. Het is een schone, stille industrie, waar robots, drones en geautomatiseerde systemen het zware werk doen.

Antwerpen, Gent, Zeebrugge, Vlissingen en Terneuzen zijn complementaire havens die samen een krachtig economisch geheel vormen, verbonden door scheepvaart (Seine – Schelde), spoor en energie-infrastructuren. De Kanaalzone vormt in 2125 het hart van een groter, grensoverstijgend stedelijk netwerk: de Zeeuws-Vlaamse Ruit. Een gebied waar de energie stroomt, de industrie vernieuwt en de natuur haar eigen ritme behoudt — stil, maar aanwezig.

samenhang. De mobiliteitshub voor hoogwaardig openbaar vervoer, gelegen aan de afrit van de N62, wordt het centrale schakelpunt van een snelle busverbinding tussen Vlissingen, Goes, Terneuzen en Gent. Daarnaast huisvest het bijzondere regionaal-stedelijke programma's zoals topsport en leisure.

Het verhaal van het gebied is daarmee dat van een stad in ontwikkeling: een stad die groeit vanuit haar bestaande kracht – de haven en industrie – en die groei benut om te werken aan een completere, leefbare en beter verbonden stedelijke omgeving.

Stroom en stilte: grootschalige havenindustrie

In het scenario Stroom en Stilte kijken we honderd jaar vooruit. De wereld is ingrijpend veranderd door klimaatverandering, geopolitieke verschuivingen en nieuwe vormen van economie. De zeespiegelstijging en verzilting hebben geleid tot grote aanpassingen.

De economie in 2125 is volledig data-gedreven. De vraag naar energie is enorm, en de Kanaalzone is uitgegroeid tot een belangrijk industrieel knooppunt in het gezamenlijke



Verdere diversificatie economie

Zorg voor verdere diversificatie van industrie en profileer op basis van unieke gebiedskenmerken en vestigingsvoorwaarden

Op welke manier kan het werkgebied bijdragen aan een meer duurzame en toekomstbestendige economie met meer toegevoegde waarde? Via scenario-onderzoek en ondersteunend rekenen & tekenen is in de werkplaats de mogelijke economische toekomst afgetast.

Huidige profiel industrie
Er zijn grote verschillen tussen de drie havenclusters van het NSPD, met een toenemende specialisatie in de tijd vanaf 2005/2010. Samen vormen ze één havenbedrijf: North Sea Ports, de derde haven van Europa als het gaat om toegevoegde waarde.

- Vlissingen/Sloehaven: scheepsbouw en energie (o.a. kerncentrale)
- Terneuzen: chemische industrie (o.a DOW en Yara) en bulk/ binnenvaart
- Gent: auto-industrie, metaalindustrie (o.a ArcelorMittal) en elektronica

Dit grensoverstijgende bedrijven-ecosysteem, is één van Europa's meest strategisch gepositioneerde industrieclusters voor de economie, nu en in de toekomst. Wel is de economie van Zeeuws-Vlaanderen kwetsbaar is door beperkte (fysieke) verbindingen (zie BT online: Toegevoegde waarde, Gerlof Rienstra januari 2026). Er komen overigens elke dag circa 2.800 forenzen uit Vlaanderen naar het onderzochte gebied tegenover circa 100 uit Nederland (CBS Open data StatLine).

Het huidige industrieprofiel in het onderzoeks- en werkgebied bij Terneuzen bestaat vooral uit chemische industrie met o.a. DOW, ICL, Yara. Daarnaast worden er bulkgoederen overgeslagen voor bouwbedrijven en Heros recycling. Ook is er relatief veel

Scenario's doorgerekend
Voor de drie toekomstvarianten Dikke Slik, Stroom & Stilte en Stad groeit mee is een geïntegreerde kostenraming opgezet. De totale globale investeringen per scenario tot circa 2100 (calculatie Changemakers, prijspeil 2024) zijn weergegeven in onderstaand schema.

Deze fictieve investeringen zijn doorgerekend op hun potentiële directe en indirecte eenmalige effecten. Dit gebeurt met behulp van input-outputanalyse[2]. Daarmee kan een afweging plaatsvinden welke investeringen de meeste economische impact zullen sorteren, in ieder geval voor de korte termijn.



[2] Deze input-outputanalyse is gebaseerd op een regionaal input-output rekenmodel dat is gebouwd met behulp van CBS, Nationale Rekeningen met als basisjaar 2022 (bron: Rienstra Beleidsonderzoek en Beleidsadvies: RBB/RIO, 2025).

binnenvaart transport (via kanaal en sluizencomplex, over de hoofdvaarroute Westerschelde en het Rijn-Scheldekanaal). De economie van de havens in Terneuzen is momenteel sterk afhankelijk van enkele grote bedrijven, met name binnen de chemische industrie. Dit maakt de havens in dit deel van NSPD kwetsbaar in de toekomst, maar er zijn ook kansen.

Wat opvalt op basis van deze zeer globale rekenslag:

- Het ontwikkelen van een groot natuurgebied met recreatie, biobased teeltgebieden en beperkte circulaire industrie in toekomstperspectief Dikke Slik vergt een flinke (publieke) investering die toch een stevige toegevoegde waarde oplevert, met name ook door benodigde grond-weg en waterbouwkundige veranderingen. De toekomstige waardeontwikkeling bestaat echter vooral uit zachte waarde (natuurwaarden).
- Stad groeit mee betekent de grootste investering (publiek en privaat) maar levert overduidelijk de meeste toegevoegde waarde en werkgelegenheid op omdat ze betrekking heeft op economische activiteiten als onderdeel van de bouwnijverheid, een sector met een hoge multiplier en een inbedding in de lokale Zeeuws-Vlaamse economie. De verbinding tussen het ontwikkelen van een havengebied en maakindustrie aan de westkant en stedelijke groei aan de oostkant van het Kanaal blijkt kansrijk. Niet los van elkaar, maar integraal aangepakt levert het meerwaarde op, ook op de lange termijn.
- Het louter inzetten op de bouw van havens en ruimte geven aan lichte MKB/industrie, databedrijven, logistiek en bijvoorbeeld een AI-campus in Stroom en stilte levert een beperkte toegevoegde waarde en werkgelegenheid op. Dat beeld zal anders zijn wanneer ingezet wordt op de locatieontwikkeling voor de bouwsector en (zware) maakindustrie. De toegevoegde waarde zal dan op lange termijn een veelvoud hoger worden dan nu berekend.

Kansrijke economische richtingen voor het werkgebied

Kansen liggen onder andere in de fysieke randvoorwaarden zoals ligging aan het Kanaal en de moderne sluizen, energie-infra en potentieel beschikbare uitbreidingsruimte, maar ook het reeds aanwezige bedrijvenecosysteem van NSDP. Minstens zo belangrijk zijn de (potentiële) aanwezigheid van goed opgeleide werknemers en een fijne leefomgeving op fietsafstand. De versterking van stedelijke voorzieningen, ontwikkeling van koppelingsgebieden en goede grensoverstijgende verbindingen zijn hiervoor essentieel.

Basispakket industriefuncties en de plus

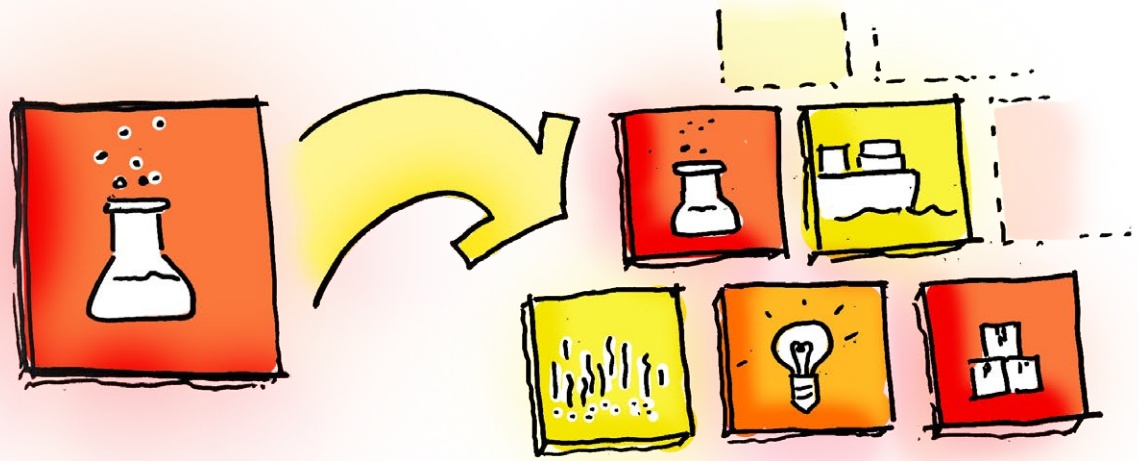
De meest kansrijke strategie voor dit werkgebied waarmee toegevoegde economische waarde het meest wordt vergroot, is inzetten op behoud en groei van de maakindustrie, gecombineerd met innovatie en verdere diversificatie. Dus *Next Economy* met een verduurzaamde en steeds breder samengesteld industrieel ecosysteem.

Versneld versterken van waterstof-, CO_2- en elektriciteitsinfrastructuur is wel noodzakelijk. De reeds aanwezige en steeds meer verbeterde voorwaarden zijn gunstig voor de ontwikkeling van diverse vormen van watergebonden industrie.

- Productie van waterstof en andere chemische grondstoffen
- De productie van circulaire en biobased basisproducten voor de bouw
- Materialen en logistieke functies voor defensie
- Productie en circulaire verwerking van zonnepanelen/offshore windturbines
- Plastic-recycling

Op dit basispakket zijn *plussen* denkbaar met niches zoals nucleaire bedrijven, recycling van e-waste voor kritische grondstoffen, AI-datacenters. Al deze functies vragen een hoge milieucategorie (milieugebruiksruimte), maar de benodigde randvoorwaarden zijn potentieel aanwezig.

Naast de havenindustrie is het werkgebied nu grotendeels in agrarisch gebruik. Het werkgebied direct ten westen van het Kanaal ondervindt specifiek last van zoute kwel vanuit het Kanaal en versnippering door infrastructuren. De toekomstmogelijkheden voor akkerbouw liggen zodoende wat meer op afstand van de havenindustrie van de Kanaalzone en de kwelgevoelige zones. Daar liggen uitstekende toekomstkansen voor voedselteelt. Delen met een mindere bodemgeschiktheid kunnen echter uitstekend worden ingezet voor biobased teelten ten



behoeve van de industrie, zoals vezelgewassen (miscanthus, hennep, vlas, sorghum). (Zie Handreiking Biobased (ver)bouwen, 2023).

Dit economisch profiel van diverse circulaire maakindustrie in dit centrale deel van het NSDP sluit goed aan op de adviezen van Draghi en Wennink en het Strategisch Plan van North Sea Ports. In het laatste wordt onder andere doorgebouwd op deze Europese top-haven als een cruciaal knooppunt met logistieke ketenverbindingen in het Europese transportnetwerk, wordt werk gemaakt van (grensoverschrijdende) infrastructuur voor waterstof, CO2, spoor- en wegvervoer, fietsverkeer, en wordt ingezet op optimalisatie van het Kanaal Gent-Terneuzen om de Nieuwe Sluis economisch ten volle te benutten. Het beoogde profiel bestaat volgens dit plan uit maak- en procesindustrie voor groene moleculen en energiedragers, waterstofdragers, recyclebare en hernieuwbare materialen (zoals schroot), circulaire koolstof, alternatieve bouwmaterialen en alternatieve brandstoffen. De ontwikkeling van dit gebied met het genoemde profiel is van strategische betekenis voor de circulaire transitie binnen Nederland.

De vorm: materialenparken en innovatieterreinen

Gedacht kan worden aan de ontwikkeling van nieuwe multimodale watergebonden bedrijventerreinen aan de westelijke Kanaaloever met een combinatie van talent- en kennisontwikkeling, startups, scale-ups, productie, verwerking, transport en management. De ruimtelijke verschijningsvormen hiervan zijn materialenparken en innovatieterreinen (Zie ook: Handreiking CE op bedrijventerreinen in en om de stad, 2024).



Stad groeit mee

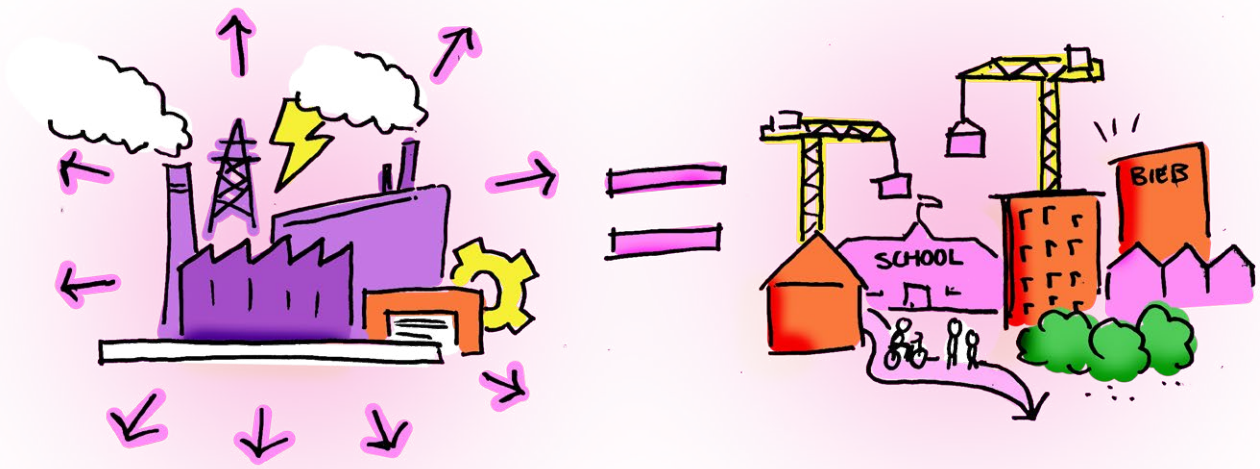
Terneuzen heeft een schaalsprong nodig: meer industrie is meer stad, meer leven
In de werkplaats blijkt dat de toekomst van Terneuzen sterk afhangt van de Kanaalzone. Ook voor Gent is dat het geval. Gent is daarbij afhankelijk van de entree van het Kanaal. De toekomst van de Kanaalzone en het NSPD is vervolgens weer cruciaal voor BV Nederland. De North Sea Port leveren energie en basisindustrie, maar zijn ook een belangrijk militair-logistiek bruggenhoofd. Met andere woorden: de positie van Terneuzen middenin het NSPD is van strategisch belang.

Voor een vitaler Terneuzen is een schaalsprong naar een meer complete stad noodzakelijk om de leefbaarheid en de brede welvaart te vergroten. Zowel in het programma Zeeland2050 als in de Ontwerp Omgevingsvisie Terneuzen wordt ingezet op een groei van het aantal inwoners. Om het aantal jongeren en de beroepsbevolking te laten groeien moeten de basisvoorzieningen op orde zijn. Stedelijke voorzieningen dragen bij aan de leefbaarheid en de aantrekkelijkheid van de woonplaats.

Het scenario Stad groeit mee, één van de drie toekomstverhalen uit het ontwerpend onderzoek, liet zien dat de verbinding tussen het ontwikkelen van een havengebied en maakindustrie en stedelijke groei kansrijk is. Wanneer je dit integraal aanpakt en niet los van elkaar, levert het de meeste meerwaarde op, ook op de lange termijn.

Er is een potentiële groei van werkgelegenheid door nieuwe arbeidsplaatsen in de haven-, industrie- en energiesector. Ook zijn er nog veel open vacatures binnen het NSPD. Daarnaast zullen er door de vergrijzing er weer banen vrij komen. Er liggen kansen om de groei van het aantal banen te koppelen aan de groei van het aantal mensen in de regio. Een groeiende industrie/ economie kan een sprong betekenen voor Terneuzen. Daarbij liggen kansen voor Terneuzen voor meer stedelijk ontwikkelingen, zoals:

- Woningbouw in diverse woonmilieus, bij Othene maar bijvoorbeeld ook transformatie locaties rond het oude station;
- Stadse voorzieningen;
- Revitalisering en versterking de binnenstad;
- Campusontwikkeling en hoger onderwijs;
- Groen en recreatie, zoals een stadstrand;
- OV hubs.



Een sprong in bereikbaarheid is hierbij zeer belangrijk. Er wordt nu gewerkt aan de ontwikkeling van een nieuw busstation bij het theater in de binnenstad van Terneuzen. Bij ontwikkelingen in het werkgebied is het denkbaar dat hier ook hoogwaardig openbaar vervoer is in de vorm van een goede en snelle busdienst (OV-hub) over de Midden-Zeelandroute naar Vlissingen, Goes en Gent. Of, en dat heeft voor veel van de deelnemers van de werkplaats de voorkeur, een passagierstrein naar Gent en eventueel ook naar Goes.

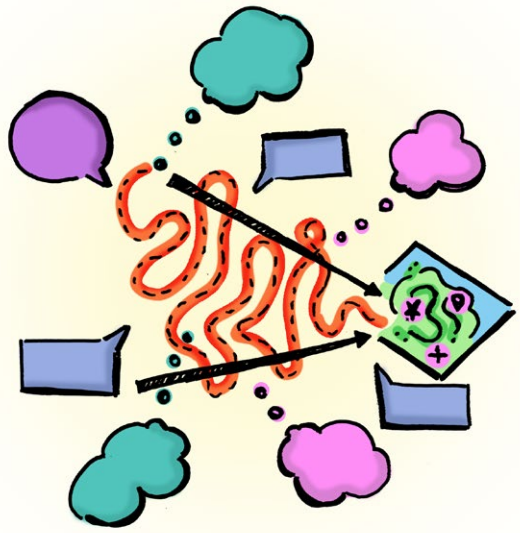
Met nieuwe werkterreinen wordt het mogelijk om oude bedrijventerreinen aan de oostkant van het Kanaal en nabij het centrum van Terneuzen beter te benutten en te transformeren. Hier liggen kansen voor een nieuw type woonmilieu Terneuzen, een mix van wonen, werken en stedelijke functies in een iets hogere dichtheid. Met een spectaculair uitzicht op de sluizen en het Kanaal.

Er liggen kansen in Terneuzen om economische groei en stedelijke ontwikkeling hand in hand te laten gaan. Dit vraagt om nader onderzoek naar hoe groei van industrie en economie expliciet kan worden gekoppeld aan verbetering van brede welvaart en leefbaarheid in Terneuzen. Daarbij is het van belang te verkennen welke indicatoren en meetmethoden geschikt zijn om deze relatie structureel te monitoren, zodat inzicht ontstaat in de effecten en gericht kan worden gestuurd op gewenste ontwikkelingen.

De werkplaats adviseert om de groei van industrie in de Kanaalzone aan te grijpen als hefboom voor een schaalsprong in stedelijkheid en leefbaarheid van Terneuzen. De stad groeit dan letterlijk mee. met de economie. Dit concept kan worden uitgewerkt in gemeentelijke en provinciale ambities en beleid, zoals Zeeland2050 en de Omgevingsvisie Terneuzen. Of, een Nationaal Programma Terneuzen?

Vrije denkruimte en ontwerpen

Tijdens het ontwerpend onderzoek en de werkateliers heeft de vrije denkruimte een belangrijke rol gespeeld. Door bewust de luiken open te zetten ontstond ruimte om de volle breedte van wat mogelijk is te verkennen. Juist daardoor kwamen aandachtspunten naar voren die in een meer geformaliseerd proces waarschijnlijk buiten beeld waren gebleven. Daarnaast opereerde de werkplaats in een tussenruimte en was ze niet gericht op bestuurlijke keuzes. De open aard van het werken in een werkplaats maakte het mogelijk om vrij na te kunnen denken over de toekomst.



In de werkateliers kwam regelmatig de vraag terug of beslismomenten moeten worden afgewacht om te voorkomen dat toekomstige opties (onbedoeld) worden belemmerd. Een toekomstbestendige benadering vraagt om flexibiliteit en het openhouden van ruimte voor grote transities. Tegelijkertijd schuilt daarin het gevaar dat ontwikkelingen zich blijven aandienen zonder dat er duidelijke richting wordt gekozen of over de waarden van het gebied zélf is nagedacht. Wanneer pas over uitgangspunten en randvoorwaarden wordt nagedacht op het moment dat beslissingen al zijn genomen, kan het zo zijn dat belangrijke gebiedswaarden en kansen verloren gaan.

In het werkgebied is een duidelijke spanning aanwezig tussen grote ontwikkelingen die niet onmogelijk gemaakt moeten worden en die van buiten op het gebied afkomen en de meer lokale wens om vanuit ruimtelijke kwaliteit te werken, bijvoorbeeld via een ruimtelijk raamwerk en een gebiedstafel. Deze spanning is in de werkplaats niet opgelost, en dat was ook niet het doel. Het ontwerpend onderzoek en de vrije denkruimte zitten juist in dit spanningsveld. Het vraagt om het vinden van balans tussen richting geven en ruimte laten. Er is wel het risico dat deze spanning verlammend werkt en dat partijen elkaar in een houdgreep houden, waardoor keuzes steeds vooruitgeschoven worden. Door dit spanningsveld expliciet te maken, biedt het werken in een werkplaats ruimte om het te verkennen zonder erin vast te lopen.

Ontwerpend onderzoek en verkenningen

De ontwerpbenadering fungeerde in het proces van de werkplaats als instrument om de vrije denkruimte op te zoeken: om te verkennen, te bevragen en te positioneren. Door mogelijke toekomstverhalen ruimtelijk te verbeelden en programma een plek te geven, werden de randen van het speelveld zichtbaar. Dit helpt om vroeg in het proces inzicht te krijgen in waar kansen en kwetsbaarheden zich bevinden. Om een gebied of organisatie perspectief te kunnen bieden, is het waardevol om het speelveld al te hebben verkend. Door te weten wat van waarde is en wat ruimtelijk kan, ontstaat de mogelijkheid om te sturen op gewenste uitkomsten, zonder deze al vast te leggen.

Ontwerpend onderzoek en de zoektocht naar vrije denkruimte in het proces is een middel wat in vergelijkbare (haven/industrie)gebieden ook toegepast kan worden. In gebieden met gestapelde opgaven en langdurige onzekerheid is vrije denkruimte met de juiste mensen om tafel juist cruciaal; zonder die ruimte worden ontwikkelingen telkens over het gebied heen uitgerold en ontstaat weerstand.

Lessen voor andere industrie-landschappen

Misschien lijken de industrieclusters Noord Nederland (Delfzijl), Moerdijk, Chemelot in Limburg nog wel het meest op de Kanaalzone. Het zijn alle vier zware industriegebieden die niet direct in een metropolitaan gebied liggen, zoals Rotterdam en Amsterdam. Overeenkomsten en lessen uit de werkplaats voor dit type gebied:

Contrast: Ruimtelijke contrasten tussen grote schaal van industrie en kleine schaal van menselijke leefomgeving en het open agrarisch landschap.
Les: industrielandschappen hebben een eigen schoonheid die gewaardeerd moet worden om stappen te kunnen zetten in ruimtelijke kwaliteit. Zie de omliggende open gebieden niet als leeg of blanco in te vullen, maar ga altijd op zoek naar de gelaagdheid in geschiedenis, beleving, landschap en gebruikers.

Overlast: Invloed vanuit milieugebruiksruimte en aanwezige bronnen van overlast en risico's (geluid, stof, vervuiling, ontploffingsgevaar et cetera)
Les: Groene koppelingsgebieden hebben een beperkte werking om geluid of gevaar tegen te gaan, maar ze zijn voor de beleving van veiligheid en leefbaarheid van groot belang. Een robuust ruimtelijk raamwerk zoals hier voorgesteld kan in andere industrielandschappen helpen om te scheiden waar dat moet en te verbinden waar dat kan. Functies met hoge risico's vragen nu eenmaal scheiding en afstand van woongebied. Het mengen van functies kan niet ongelimiteerd.

Onzekerheid: De potentiële uitbreiding van economische functies en ondersteunende infrastructuur, maar ook de mogelijkheid van economische neergang en vertrek van industrie hangt als een mogelijkheid boven het gebied.
Les: Voorkom een te eenzijdige economie, maar streef naar een divers palet van bedrijven met toegevoegde waarde voor een gebied.

Afhankelijkheid: Complexe wederzijdse afhankelijkheden van lusten en lasten tussen industrie en nabijgelegen woonomgeving: werkgelegenheid, regelgeving, overlast, waardering, trots, tegenstand et cetera.
Les: Industrielandschappen vragen interdisciplinair onderzoek om ze goed te doorgronden en met kwaliteit verder te ontwikkelen. De wederzijdse afhankelijkheden veronderstellen een goede balans tussen de belangen. Het stem geven aan de zachte waarden in het gebied via een lokale gebiedstafel of een atelier zoals hier voorgesteld kan elders ook werken.



› DOW Terneuzen (bron: Sky Pictures)



Ingrediënten voor ruimtelijke kwaliteit

Aan de westzijde van het Kanaal Gent–Terneuzen worden veel nieuwe ontwikkelingen geprojecteerd. Verschillende partijen leggen ruimteclaims op het gebied, elk vanuit de eigen opgaven. Dit roept de vraag op wat het gebied zelf nodig heeft: welke kwaliteiten zijn er al aanwezig, wat is van waarde voor bewoners en gebruikers, en waar liggen kansen en kwetsbaarheden op de lange termijn?

Binnen de werkplaats is door middel van ontwerpend onderzoek uitgebreid verkend welke gebiedskwaliteiten hier een rol spelen. Juist omdat er sprake is van meerdere, grootschalige ruimtevragers, is het van belang om niet uitsluitend vanuit programma of functies te redeneren, maar eerst vanuit het gebied zelf. Ruimtelijke kwaliteit is dan een geschikt middel om dit te ordenen.

Tijdens de werkplaats, en in het bijzonder tijdens het veldbezoek, stond ruimtelijke kwaliteit centraal als lens om het gebied mee te bekijken. Ruimtelijke kwaliteit gaat over de balans tussen functionaliteit, esthetiek en duurzaamheid in de inrichting van de leefomgeving. In een context waarin steeds meer opgaven en ruimteclaims samenkomen, helpen gedeelde waarden om afwegingen te maken en samenhang te organiseren. Het gaat om het samenspel van vier kernwaarden, gebaseerd op de waarden van Vitruvius (Ruimtelijke Kwaliteit | Ruimtelijke Ordening Nederland, 2025):

Gebruikswaarde: de mate waarin de ruimte efficiënt, effectief en meervoudig kan worden gebruikt, passend bij de functies en gebruikers van vandaag.

Toekomstwaarde: de robuustheid en aanpasbaarheid van het ontwerp op de lange termijn, in relatie tot klimaat, transities en veranderende behoeften.

Belevingswaarde: de ruimtelijke ervaring, schoonheid en eigenheid van een plek, en de manier waarop mensen zich ermee kunnen identificeren.

Herkomstwaarde: de zichtbaarheid en betekenis van de ontstaansgeschiedenis, landschappelijke structuren en culturele identiteit van een gebied.

De werkplaats schetst de contouren van dit ruimtelijk raamwerk en geeft een palet aan mogelijke functies in de vorm van bouwblokken.

- Het ruimtelijk raamwerk biedt een perspectief en helpt om voorwaarden voor mens, natuur en landschap vroegtijdig te agenderen, zonder ontwikkelingen op voorhand vast te zetten. Meer en grotere ontwikkelingen in het gebied vragen om een robuustere realisatie van het ruimtelijk raamwerk. Het ruimtelijk raamwerk groeit mee met de economische ontwikkeling.
- De bouwblokken duiden mogelijke ruimtelijke invullingen en ontwikkelrichtingen en brengen uitgangspunten en kansen samen die zijn voortgekomen uit de werkplaats en de werkateliers. Omdat de toekomstige invulling van het gebied vraagt om fundamentele keuzes, helpen de bouwblokken om richting te geven aan het hoe, vertrekkend vanuit de kwaliteiten en logica van het gebied zelf.

Toelichting Ruimtelijk Raamwerk

Als verkenning van wat een ruimtelijk raamwerk op de lange termijn kan betekenen voor het werkgebied en Terneuzen is een eerste schets gemaakt op basis van het ontwerpend onderzoek in de werkplaats. De ingrediënten hiervan zijn in het ruimtelijk raamwerk geordend aan de hand van de vier kernwaarden van ruimtelijke kwaliteit:

- Herkomstwaarde: de ontstaansgeschiedenis is hier zichtbaar, bijvoorbeeld de karakteristieke polderdijken of verwijzingen naar de geschiedenis van de Staats-Spaanse linies
- Belevingswaarde: de ruimtelijke ervaring van de verschillende structuren in Zeeuws-Vlaanderen, gaat om hoe je de schoonheid van het gebied ervaart. Bijvoorbeeld door een groen-blauwe buffer rondom de woongebieden waar afstand van gehouden moet worden. Deze buffer kan voortkomen uit de natuurlijk loop van de historische kreken.
- Gebruikswaarde: gaat om de mate waarin het gebied efficiënt gebruikt wordt, gaat hier vaak om goede verbindingen voor fietser/OV.
- Toekomstwaarde: de robuustheid en aanpasbaarheid op de lange termijn en richtinggevend aan transities. Gaat hier bijvoorbeeld over ruimtereserveringen voor station of rail en het robuust houden van bestaande structuren.

Voorbeelduitwerking Ruimtelijk Raamwerk

Herkomstwaarde



Dijkenstructuur is kenmerkend voor Zeeuws Vlaanderen



Onderdeel van een recreatieve route, historie van Zeeuws Vlaanderen laten zien



Kreken als natuurwaarde, deze beleefbaar maken, gebruiken om landschapshistorie te laten zien



Centrum Terneuzen, Philippine en Sluiskil als historische kernen, goed verbinden

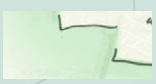
Belevingswaarde



Gebied met sport, recreatie, openbaar vervoer en kleinschalige voorzieningen aan de westkant van de Noordzeesluizen.



Groenzone als zonering en dooradering van de nieuwe industrie, met natuur, cultuurhistorie en recreatieve beleving



Groene buffers rond de dorpen voor natuur er afstand van de industrie



Markante plekken en (hoogte)accenten goed in het zicht



Gebruikswaarde



Hoek en Philippine goed verbonden met Terneuzen: wandelen, fietsen, OV en auto in een robuuste landschappelijke structuur.



Goede fietsstructuur vanuit Terneuzen en kernen, fietsbrug om Sluiskil met Axel te verbinden.



(Energie) infrastructuur is op orde, niet onmogelijk maken (hoogspanning, MZR, spoor)

Toekomstwaarde



Reserveringsstrook voor toekomstige verbreding van het kanaal: als (tijdelijke) natuur en kwelwaterberging.



Ruimtereservering groene recreatieve knoop



Bij bestaande sporen ruimte reserveren voor een treinverbinding



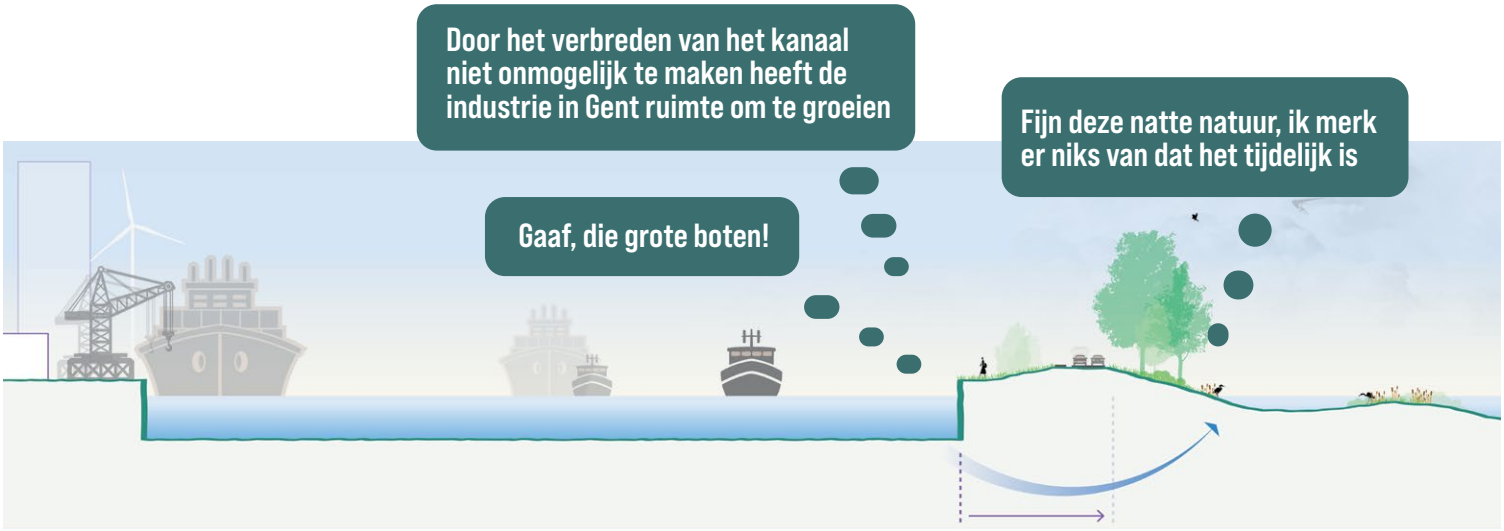
De doorsnedes (aangegeven op vorige pagina) laten zien hoe een aantal van de ingrediënten uit het raamwerk ruimtelijk kunnen landen op ooghoogte en hoe zij bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit in het werkgebied.

Doorsnede A richt zich op de zone van het industriegebied bij Terneuzen, het Kanaal en de naastgelegen reserveringsstrook voor verbreding van het Kanaal. Vanuit NSP bestaat de wens om bredere schepen door het Kanaal te laten varen. De Nieuwe Sluis is hiervoor al gerealiseerd. Om deze schepen ook richting Gent te kunnen faciliteren, is een verdieping en plaatselijke verbreding van het Kanaal noodzakelijk (De Splenter, 2025). In deze zone is een ruimtereservering daarom cruciaal voor de verdere ontwikkeling van NSP. Tegelijkertijd biedt juist deze reserveringsruimte kansen voor tijdelijke functies, zoals natuur en kwelwaterberging.

Deze tijdelijke invulling sluit aan op een actueel vraagstuk in het gebied. Momenteel ervaren agrariërs in het werkgebied zilte kwel die binnensijpelt door de damwanden van het Kanaal, wat slecht samengaat met traditionele gewassen. Voor woningen, bijv. in Sluiskil, kan dit voor problemen zorgen. Door kwelwaterberging in de zone langs het Kanaal te realiseren, kan deze zoute kwel worden opgevangen. Hierdoor kunnen agrariërs langer op dezelfde manier blijven werken. De combinatie van kwelwaterberging en tijdelijke natuur draagt zo bij aan het behoud van landbouw én aan ruimtelijke kwaliteit.

Hoek en Philippine zijn voor voorzieningen afhankelijk van Terneuzen, terwijl de Braakmankreek in potentie een belangrijk recreatiegebied vormt voor de bewoners van Terneuzen. Een recreatieve structuur voor langzaam verkeer versterkt deze wisselwerking. In **doorsnede B** is het gebied langs Wulpenbek richting Hoek en de Braakmankreek te zien als een brede groene recreatieve verbinding. Dit is een zone die vrij blijft van industrie of bedrijventerrein, waardoor een robuuste verbinding ontstaat waarin beleving een grote rol speelt.

⌄ Doorsnede A



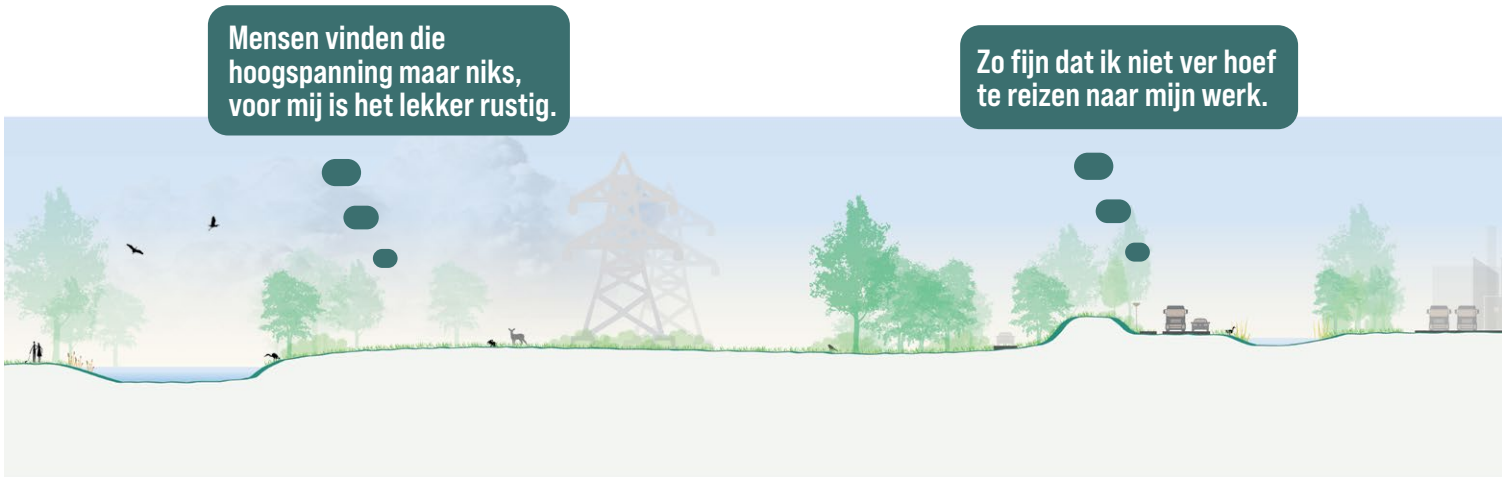
› *Doorsnede B*



Door dergelijke verbindingen op te nemen in het ruimtelijk raamwerk bijv. in de Omgevingsvisie en aan te wijzen als koppelingsgebied, worden zij verankerd in bestaande en nieuwe programma's.

Doorsnede C laat zien hoe langs het industriegebied een groene bufferzone toegepast wordt. Door de inzet van hogere bebossing wordt het industriegebied visueel afgeschermd van het woon- en recreatiegebied. De bestaande energie-infrastructuur wordt benut als structurerend element, waarbij ook lager begroeide groene zones worden toegevoegd. Zo ontstaat een gevarieerd groen profiel dat ook bijdraagt aan ecologische waarden.

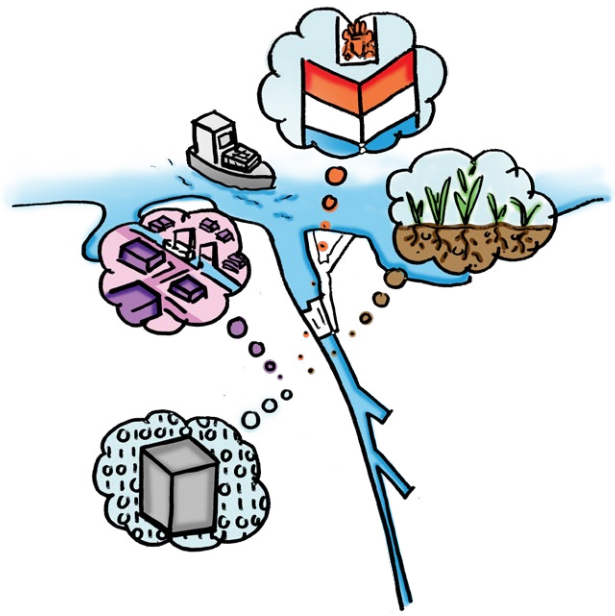
› *Doorsnede C*



Toelichting Bouwblokken

De invulling van het gebied vraagt om fundamentele keuzes. Er zijn een aantal functies denkbaar, die soms ook te combineren zijn. Deze functies en invullingen zijn voortgekomen uit het werken in de werkplaats en ontwerpend onderzoek. Ze zijn ondergebracht in een vijftal verschillende bouwblokken. De bouwblokken geven richting voor mogelijke toekomstige functies in het werkgebied, ze omvatten kansen die bij de functie horen. Zo ontstaat een overzichtelijke structuur voor de verdere ontwikkeling zonder het eindbeeld al vast te leggen.

INDUSTRIE EN ENERGIE



Terneuzen heeft momenteel een economische afhankelijkheid van een aantal grote bedrijven. Om toekomstbestendig te zijn, ligt de opgave in het diversifiëren van de economie zodat duurzame en nieuwe bedrijven zich hier kunnen vestigen. Het werkgebied heeft de nodige vestigingsvoorwaarden (wegen, spoor, water, ruimte) voor nieuwe economieën of biedt ruimte aan het verplaatsten/vernieuwen van bedrijven.

Daarnaast is energie een voorwaarde voor een toekomstbestendige economie. Het ontwikkelen van energie-inclusieve oplossingen en het uitwisselen van stroom en warmte met andere bedrijven of het stedelijk gebied kan hier een belangrijke rol spelen. Een laatste voorwaarde waarop vooraf kan worden ingespeeld is de aantrekkelijkheid van het terrein voor werknemers. Het gaat hierbij om een groene, leefbare inrichting van terreinen die ontmoeting en werkplezier mogelijk maakt.

Kansen:
In het werkgebied liggen kansen om in te spelen op een aantal verschillende, specifieke sectoren. Deze zijn hier kansrijk of door de toegevoegde waarde die ze Terneuzen bieden of door de grote ruimtevraag en noodzaak binnen Nederland:

- Circulaire economie: in Zeeuws-Vlaanderen is ruimte om in hogere milieucategorieën bedrijvigheid te realiseren. Daarnaast maakt de ligging aan het Kanaal het werkgebied uitermate geschikt voor bulkoverslag.
- Biobased verwerken en lokaal produceren: Zeeuws-Vlaanderen is een gebied met uitgestrekte polders met intensieve akkerbouw. Het gebied kan uitgroeien tot een biobased teelt en verwerkingsgebied, met de voornaamste verwerkings- en overslaglocatie in het werkgebied aan het Kanaal.
- Datacenters: mocht hier een kerncentrale komen heeft Zeeuws-Vlaanderen een gigantische energiebron in handen. Datacenters zijn grote ruimtevragers in Nederland en hebben een grote energiebehoefte, nabij een kerncentrale zou dus een ideale locatie hiervoor zijn.
- Defensie: met zijn strategische ligging en poort naar Europa is een defensiefunctie in het havengebied denkbaar.

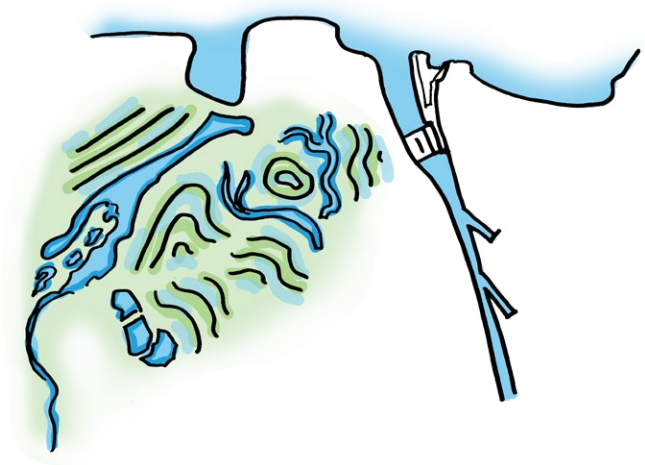
LANDBOUW

Er zijn veel hoogwaardige akkerbouwgronden in deze omgeving, de zeekleibodem is uiterst vruchtbaar en kalkrijk. Maar ook zijn er delen onderhevig aan een veranderende bodem/water condities. Toenemende verzilting en zilte kwel zijn een bedreiging voor de huidige landbouw in Zeeuws-Vlaanderen. Dit speelt met name rond het Kanaal. Het Kanaal verzilt door de sluizen die zout water meenemen, vervolgens dringt het zoute water door kwel vanuit het kanaal het werkgebied in.



Kansen:
Door de agrariërs te stimuleren om de teelten aan te passen op deze verzilting, speelt Terneuzen hierop in. Zoutresistente gewassen, zilte teelt en gewassen voor biobased industrie zijn hier uitermate geschikt en bieden een kans voor een interessante landbouwtransitie.

WATER, KLIMAAT EN NATUUR



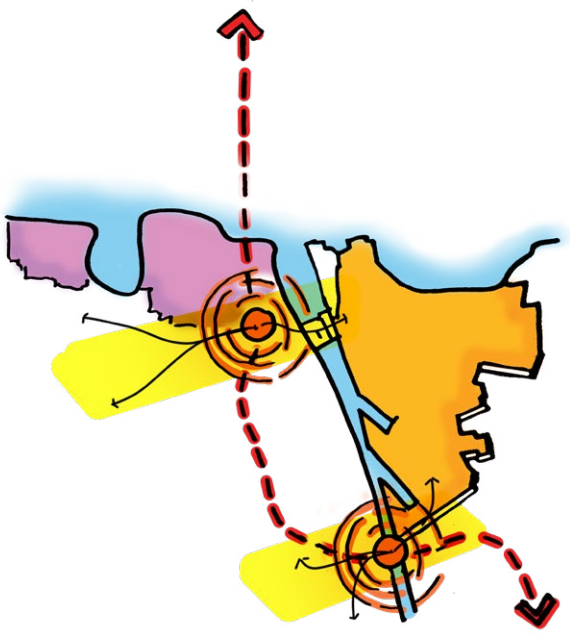
Bewoners van Terneuzen waarderen de westkant van het Kanaal vanwege de rust, ruimte en het open landschap. Dit gebied ligt in directe relatie tot de Westerschelde, een Natura 2000-gebied dat voortdurend in beweging is en te maken heeft met zeespiegelstijging. De dynamiek van klimaatverandering heeft ook invloed op het achterland en het werkgebied, bijvoorbeeld door de verzilting.

Waterveiligheid, waterberging en natuurontwikkeling vragen om ruimte en kunnen niet los worden gezien van de manier waarop het gebied zich in de toekomst ontwikkelt. Natuur hoeft daarbij niet per definitie bos te zijn zoals in veel Vlaamse koppelingsgebieden, maar kan juist ook bestaan uit water of natte zones. Zo kan een natuurontwikkeling of koppelingsgebied ook iets zijn wat goed past binnen het landschap van Zeeuws-Vlaanderen en Zeeland.

Kansen:
- Vloedkom bij de Braakman: vergroten het ecosysteemareaal, verhogen het vermogen om sediment in te vangen en dus te eindigen als een hoger gelegen gebied (Ruimte voor zeespiegelstijging 2, 2025)
- Verzilver meekoppelkansen bij een natuurontwikkeling: zorg dat het ook kan functioneren als bijvoorbeeld waterberging, waterzuivering, duurzame energieopwekking.

MOBILITEIT EN HUB-FUNCTIE

Het werkgebied kan bijdragen aan de schaalsprong in de bereikbaarheid van Terneuzen. De ligging aan de Midden-Zeelandroute (MZR) maakt het gebied geschikt voor de ontwikkeling van een mobiliteitshub waar verschillende vormen van vervoer en programma's samenkomen. Door hier functies te bundelen is het gebied sterker gepositioneerd binnen de regio. Tegelijkertijd ligt er vanuit NSP een concrete opgave voor voorzieningen zoals een truckparking, die zorgvuldig moet worden ingepast.



Kansen:
Op de lange termijn zijn zowel Terneuzen, Gent als Zeeland gebaat bij een betere personen treinverbinding richting Gent. Vooruitlopend daarop ligt bij de afrit van de N62 de kans om een mobiliteitshub voor hoogwaardig openbaar vervoer te ontwikkelen. Een schakelpunt van een snelle busverbinding tussen Vlissingen, Goes, Terneuzen en Gent, dat de regio beter verbindt. Daarnaast kan het werkgebied hier worden ingezet als hub voor personeel, bijvoorbeeld in relatie tot de bouw en exploitatie van een eventuele kerncentrale.

SPORT, RECREATIE EN CULTUURHISTORIE



Sport, recreatie en cultuurhistorie zijn in het werkgebied momenteel nauwelijks aanwezig. Ze zijn vooral te vinden in de bestaande structuren zoals de polderdijken, waar ook het ruimtelijk raamwerk op inzet. Langs deze structuren zijn aanknopingspunten om nieuwe programma's toe te voegen. Recreatieve verbindingen zijn dan de dragers van functies en verblijfskwaliteit. Ook de historische laag is belangrijk voor de context van het gebied: dit vraagt om een zichtbare plek binnen nieuwe ontwikkelingen en kan, net zoals bij de Zwartenhoekse zeesluis, aanknopingspunt bieden voor een alternatieve invulling.

Kansen:
Er liggen kansen om het ruimtelijk raamwerk te verbinden met een robuuste recreatiestructuur. Vanuit woongebieden kunnen bewoners via aantrekkelijke fiets- en wandelroutes eenvoudig diverse bestemmingen bereiken, zoals uitzichttorens, cultuurhistorisch waardevolle locaties, kunstobjecten, recreatieplekken en sportvoorzieningen in de openbare ruimte. Niet alleen woongebieden worden hierbij betrokken; ook werkgebieden maken deel uit van dit netwerk, zodat werknemers tijdens hun pauze een aangenaam ommetje kunnen maken en de omgeving actief kunnen beleven.

Werken met een digitale tweeling

Parallel met de Werkplaats North Sea Port District – Terneuzen liep het traject NSDP Digital Twin. Hierin werd gewerkt aan het bouwen van een open source digitale tweeling omgeving voor het NSPD-gebied. We hebben gedurende de loop van de twee trajecten samen opgetrokken om te leren van het werken met een digitale tweeling (DT). Een aantal lessen voor het werken met een DT als ontwerper zijn hier beschreven.

Tijdens de werkplaats is geëxperimenteerd met het gebruik van een Digitale Tweeling als hulpmiddel in het analyse- en ontwerpproces. De ervaringen laten zien dat een DT vooral waardevol kan zijn wanneer deze doelgericht en in de juiste fase van het proces wordt ingezet.

In de analysefase kan een DT helpen om overzicht te creëren. Wanneer relevante (openbare) data op één plek wordt samengebracht, ontstaat een gedeeld vertrekpunt voor alle betrokkenen. Dit vergemakkelijkt het gesprek en maakt relaties inzichtelijk. Een belangrijke randvoorwaarde hierbij is dat de data niet alleen zichtbaar is, maar ook downloadbaar en bewerkbaar. Alleen werken met een viewer blijkt onvoldoende om analyses te verdiepen en te kunnen doorwerken in andere (teken)programma's.

Om de resultaten van de analyse toegankelijk en begrijpelijk te maken, kan een storymap een waardevolle vervolgstap zijn. Hiermee kunnen inzichten, kaarten en duidingen in samenhang worden gepresenteerd en gedeeld, zowel binnen de werkplaats als met een breder publiek.

In de onderzoek- en ontwerpfase ligt de potentie van een DT vooral in het snel kunnen testen van aannames en ontwerpkeuzes. Dit vraagt echter om een verder doorontwikkelde digitale tweeling, waarin relevante modellen zijn opgenomen. Pas dan kunnen effecten van ingrepen vroegtijdig worden verkend en kunnen scenario's sterker en goed onderbouwd worden uitgewerkt.

Het lijkt erop dat een DT met name krachtig is in een trechteringsfase van het proces. Wanneer al keuzes zijn gemaakt en richtingen zijn bepaald, kan de DT worden ingezet om concrete elementen of projecten te toetsen, te modelleren en effecten inzichtelijk te maken. Daarmee ondersteunt de DT het verdiepen en onderbouwen van beslissingen, in plaats van het open verkennen van alle mogelijkheden.

› Uitzicht over het werkgebied in het NSPD (bron: Sky Pictures)




17
23
15
13

Dankwoord

Deze werkplaats is tot stand gekomen dankzij de waardevolle bijdrage van alle deelnemers die gedurende het traject hun kennis en expertise hebben ingebracht. Vertegenwoordigers vanuit verschillende overheden, organisaties en gebiedsexperts hebben gezamenlijk gewerkt aan het verkennen van de complexe opgaven en toekomstmogelijkheden voor het werkgebied en Terneuzen. De open dialoog en kritische reflectie hebben bijgedragen aan het ontwikkelen van de inzichten en adviezen zoals opgenomen in deze rapportage. Grote dank gaat uit naar alle deelnemers voor hun inzet en bijdrage aan deze werkplaats. In het bijzonder danken wij het kernteam; Jasper Groos (Ministerie van VRO), Dani Bracke (Gemeente Terneuzen), Leo van den Brand (Provincie Zeeland), Lea Krijger (Provincie Zeeland), Rosemarie Mijlhoff (Digital Twin NSPD, Geonovum) en Alexandra Sonnemans (Curator maatschappelijke dialoog, ARO) voor de plezierige samenwerking.

Team BVR
- Evi Goedemans
- Pleunie Maas
- Bart Bomas

Bronnenlijst

Birch. (2025). Economisch perspectief Terneuzen 2035: Economische visie en strategie van de gemeente Terneuzen. Gemeente Terneuzen.

Boom Landscape, Rho Adviseurs & Eelerwoude. (2024). Handreiking biobased (ver)bouwen. Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

BoschSlabbers landschapsarchitecten. (2020). De Zeeuwse Bosvisie: de ontwikkeling van bos en houtige landschapselementen in Zeeland. Provincie Zeeland.

BVR adviseurs ruimtelijke ontwikkeling & Goudappel. (2023). Agenda Toekomstvisie Midden Zeeland Route. Provincie Zeeland.

BVR adviseurs ruimtelijke ontwikkeling & Goudappel. (2025). Toekomstbeeld Midden Zeeland Route. Provincie Zeeland.

BVR adviseurs ruimtelijke ontwikkeling, Rienstra Beleidsonderzoek & Beleidsadvies BV, Buck Consultants International, RRR advice. (2024). Ruimte voor Circulaire Economie op Bedrijventerreinen In en Om de Stad: een Praktijkgids. Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

BVR adviseurs ruimtelijke ontwikkeling. (2020). Atelier Omgevingsagenda Zuidwest: de opmaat voor het gesprek. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties en de Provincie Zeeland.

Cultuurland Advies. (2025). Gebiedsbiografie North Sea Port District. North Sea Port District & Provincie Zeeland.

De Splenter, K. (2025, 11 april). Wens van havenbedrijf NSP: “Binnen vijf jaar 43 meter brede schepen over kanaal”. Omroep Zeeland. https://www.omroepzeeland.nl/nieuws/17389409/wens-van-havenbedrijf-nsp-binnen-vijf-jaar-43-meter-brede-schepen-over-kanaal

Gemeente Borsele & Bureau Emma. (2023). Borselse Voorwaarden. Gemeente Borsele.

Gemeente Terneuzen. (2025). Gemeenteblad Nr. 306356: Strategisch economisch beleidsplan 2025-2035. Overheid.nl.

Gemeente Terneuzen. (2025). Ontwerp Omgevingsvisie Terneuzen.

Gemeente Terneuzen. (2025). Strategisch economisch beleidsplan 2025-2035.

Gemeenten Hulst, Sluis, Terneuzen & Stec Groep. (2022). Regionale Woonvisie Zeeuws-Vlaanderen. Gemeenten Hulst, Sluis & Terneuzen.

Kuiper Compagnions & TwynstraGudde. (2022). Totaalplan Binnenstad Terneuzen: Leven in de binnenstad. Gemeente Terneuzen,

Ministerie van Economische Zaken en Klimaat & Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2024). Programma Energiehoofdstructuur.

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. (2019). KNMI specials: De laatste inzichten uit het IPCC-Rapport over Oceanen en de Cryosfeer. Magazines.rijksoverheid.nl

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. (2025). Ruimte voor zeespiegelstijging 2: Een verkenning van denkrichtingen om Nederland ook op lange termijn veilig en leefbaar te houden bij zeespiegelstijging.

Ministerie van Klimaat en Groene Groei & Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. (2025). Overzichtskaart nationale energieprojecten Zeeland juni 2025.

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Provincie Zeeland & Arcadis. (2025). Regio-Rijk agenda ruimte: Ruimtelijk Arrangement Zeeland 2025. Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening & Provincie Zeeland.

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. (2025). Ontwerp Nota Ruimte.

North Sea Port. (2025). Strategisch plan North Sea Port.

Overleg Zeeuwse Overheden. (2025). Zeeland2050: Bouwen aan de delta van de toekomst.

Posad Maxwan & Arcadis. (2023). Ontwikkelperspectief NOVEX-gebied North Sea Port District. Provincie Zeeland.

Provincie Zeeland & Team NOVEX. (2023). Ruimtelijk Voorstel Zeeland: Verkenning in het kader van programma NOVEX.

Provincie Zeeland, Provincie Zuid-Holland, OAK & Strootman Landschapsarchitecten. (2021). Samen aan de slag met de Kust en Voordelta in Zeeland en Zuid-Holland. Provincie Zeeland.

Provincie Zeeland. (2009). Landschapsuitvoeringsplan voor de Zeeuws-Vlaamse Kanaalzone.

Provincie Zeeland. (2021). Zeeuws Deltaplan Zoet Water.

Provincie Zeeland. (2021). Zeeuwse Omgevingsvisie.

Provincie Zeeland. (2024). Leefbaarheidsagenda 2024-2027: Werken aan Zeeuws Welzijn.

Provincie Zeeland. (2025). Zeeuwse Ambitie voor Agrarisch Natuurbeheer.

Raad voor de leefomgeving en infrastructuur, Raad voor het Openbaar Bestuur, Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (2023). Elke regio telt! Een nieuwe aanpak van verschillen tussen regio's.

Rienstra, G. (2026). Regionale meerwaarde: Zeeuws-Vlaanderen versnelt, Overig Zeeland stabiel. BT online.

Stec Groep, Royal Haskoning DHV, PosadMaxwan, Generation Energy. (2025). Nationale prognose ruimtebehoefte industrieclusters: Aanzet voor gezamenlijke handelingsperspectieven gericht op voldoende ruimte voor verduurzaming.

Strootman Landschapsarchitecten & BoschSlabbers Landschapsarchitecten. (2023). Groenblauwe Dooradering: naar Verweven Landbouw en Natuur. Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Sweco, Deltares, HKV, H+N+S. (2025). Meegroeien met zeespiegelstijging: Kennisprogramma Zeespiegelstijging. Ministerie van Infrastructuur & Waterstaat.

van den Oever, M., van Kampen, A., & Bos, H. (2025). Catalogus biobased bouwmaterialen 2025: circulair en duurzaam bouwen. Wageningen Food & Biobased Research.

Wennink, P. (2025). De route naar toekomstige welvaart: Een sterk Nederland in een relevant Europa. Rapportwennink.nl.

Woondeal Zeeland. (2023). Zeeuwse Woondeal 2023 – 2030: Op weg naar een toekomstbestendige woningvoorraad.

Sites en programma's

Atlas Leefomgeving. (z.d.). Kaarten. https://www.atlasleefomgeving.nl/kaarten
CBS. (z.d.). StatLine open data. https://opendata.cbs.nl/

HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving. (z.d.). Brede welvaart in de Zeeuwse gemeenten. https://bredewelvaart.kczs.nl/

Ruimtelijke kwaliteit | Ruimtelijke ordening Nederland. (2025, 24 november). Ruimtelijke Ordening Nederland. https://www.ruimtelijkeordening.nl/onderwerpen/ruimtelijke-kwaliteit

Seine Schelde. (z.d.). Seine-Schelde Netwerk. https://seine-scheldt.eu/nl/seine-schelde-netwerk/

Vlaams-Nederlandse Schelde Commissie. (z.d.). Droogte Kanaal Gent-Terneuzen. https://vnsc.eu/agenda-voor-de-toekomst/droogte-kgt/

Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening & Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (z.d.). Actieagenda Ruimtelijk Ontwerp (ARO).

NSPD. (2025). Demoproject North Sea Port District en Regio Deal-project. https://www.nspd.eu/nl/projecten/demo-koppelingsgebieden-north-sea-port-district

Ten behoeve van economische verkenning

Bedrijventerreinen in North Sea Port District, IBIS/provincie Zeeland en OSLO/Vlaanderen (2023-2024).
CBS en NBB als bron van nationale input-outputtabellen en multipliers finale vraag (consumptie, investeringen, export) t.b.v. nationale input-outputmodellen Nederland (2024) en België (2020).

CBS private investeringen havens als bron voor investeringen Scheldebekken naar sector (2023).

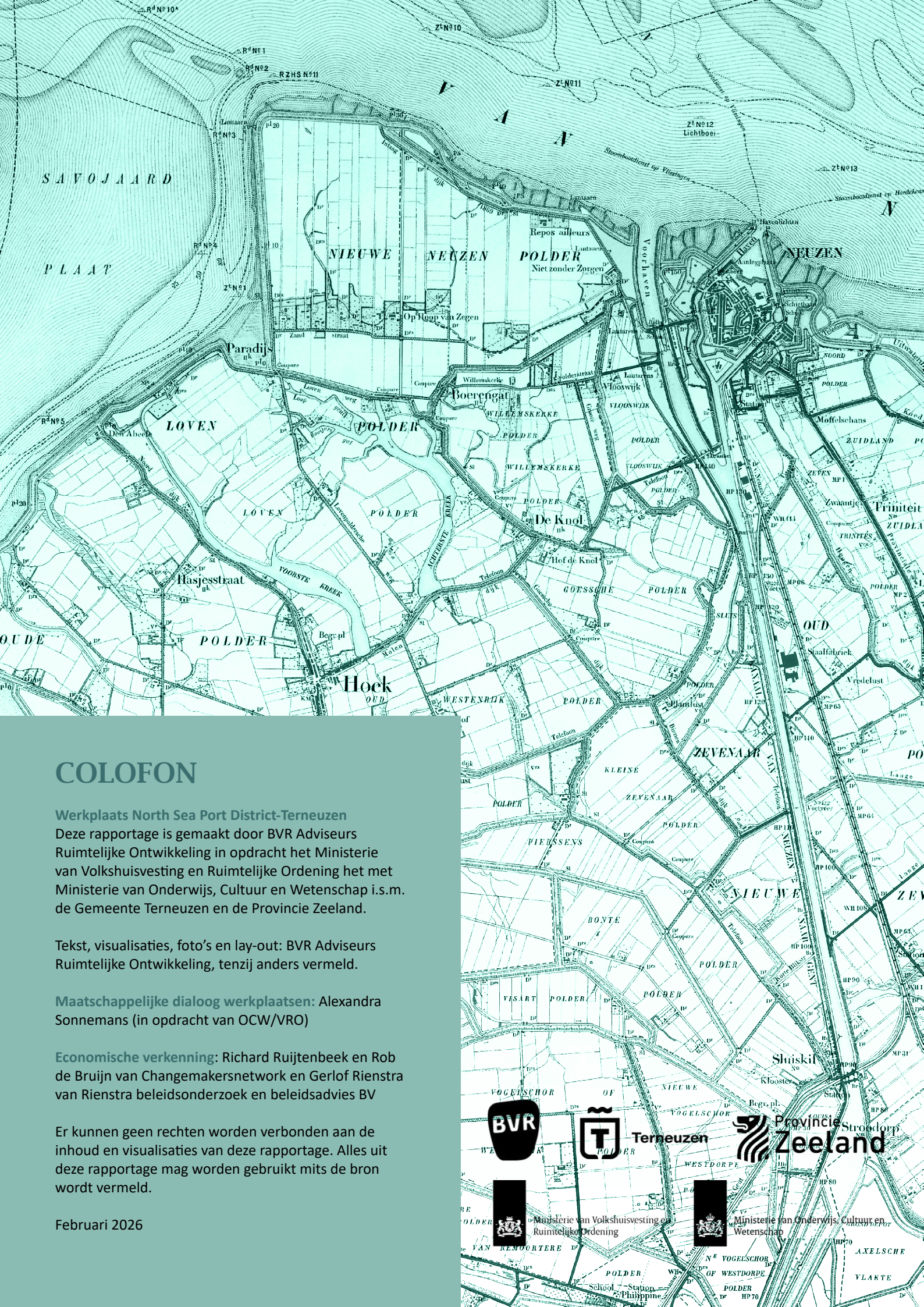
CBS regionale rekeningen als bron voor bouw regionale input-outputmodellen Zeeuwsch-Vlaanderen en Overig Zeeland en regionale sectorclusters/relaties (2022).

Grote industriële bedrijfsvestigingen en ETS-bedrijven Zeeuwse deel North Sea Port (RVO).

NBB regionale rekeningen voor Arrondissement Gent (2019-2023).

NBB Studie havens (2023) met toegevoegde waarde, werkgelegenheid en investeringen 2020 in North Sea Port Kanaalzone Gent (2020).

Percelen, verblijfsobjecten en gebouwen in North Sea Port District (BAG/OSLO).



COLOFON

Werkplaats North Sea Port District-Terneuzen
Deze rapportage is gemaakt door BVR Adviseurs Ruimtelijke Ontwikkeling in opdracht het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening het met Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap i.s.m. de Gemeente Terneuzen en de Provincie Zeeland.

Tekst, visualisaties, foto's en lay-out: BVR Adviseurs Ruimtelijke Ontwikkeling, tenzij anders vermeld.

Maatschappelijke dialoog werkplaatsen: Alexandra Sonnemans (in opdracht van OCW/VRO)

Economische verkenning: Richard Ruijtenbeek en Rob de Bruijn van Changemakersnetwerk en Gerlof Rienstra van Rienstra beleidsonderzoek en beleidsadvies BV

Er kunnen geen rechten worden verbonden aan de inhoud en visualisaties van deze rapportage. Alles uit deze rapportage mag worden gebruikt mits de bron wordt vermeld.

Februari 2026